

Romano & Lil

Rómsky nový list – nezávislé kultúrno-spoločenské noviny Rómov na Slovensku

2/2022

Ročník 32

Nepredajné

Ilustrácia: Juraj G. Mandel

O rozhovoroch a literatúre

Noviny od svojho vzniku, bol to rok 1991, prinášajú v každom čísle zaujímavé rozhovory. Tie sú inšpiráciou pre mnohých. V roku 2022 som podrobne skúmal archív novín a 90-te roky. Chcel som sa dozvedieť viac o ľuďoch, ktorých noviny predstavovali ale aj o udalostiach, ktoré mapovali. V neposlednom rade som cez novinové stránky spoznal mnohých autorov a spolupracovníkov redakcie.

Vďaka podpore Fondu na podporu kultúry národnostných menšín som vytvoril námet na dokumentárny film, ktorý predstaví vyše

tridsaťročnú históriu novín ako ojedinelý a kontinuálny projekt. Pomocou štúdia archívnych materiálov som zostavil základný koncept, akým smerom by sa dokument mal uberať a na akých dejových líniách by mal byť postavený.

Prvou líniou sú ľudia, ktorí s novinami spolupracovali a spolupracujú doteraz. Cez ich spomienky na prácu sa dostaneme aj k osobnostiam, ktoré už žiaľ nie sú medzi nami. Ide hlavne o dve najvýraznejšie – Elenú Lackovú a Danielu Hivešovú Šilanovú.

Druhou líniou sú udalosti, na ktoré by sme nemali zabudnúť a v novinách sú za-

chytené. Udalosti, ktoré formovali a budovali našu identitu, ale aj také, ktoré nám výrazne škodili.

Poslednou líniou sú nemenej dôležité aktivity, ktoré združenie Jekhetane – Spolu realizovalo a dostali priestor v novinách. Išlo hlavne o koncerty Spoznajme sa, ktoré zbližovali na prelome milénia Rómov s majoritou. Bolo to aj výtvarné umenie rómskych výtvarníkov a výtvarníčok, ktoré podporovala Danko Šilanová. Diela putovali po Slovensku pod názvom Maľujeme pre lásku.

Ak sa dokument podarí nafilmovať, bude to hodnotný materiál o výnimočnom projekte, akým tieto noviny sú.

Výtvarné umenie z tvorivých dielní predstavíme aj v pripravovanej virtuálnej rómskej galérii, ktorú sprístupníme v marci 2023. Navštíviť ju bude môcť každý prostredníctvom svojho mobilu.

Ak si aktuálne číslo otvorí niekto, kto bude skúmať našu históriu o dvadsať rokov, spozná príbehy zaujímavých Rómov a Rómkov prostredníctvom rozhovorov. Práve tie sú nosnou témou tohto vydania.

Druhou nosnou témou je oblasť literatúry a tvorby rómskych autorov a autoriek. Svojimi dielami prispeli Braňo Oláh, Igor Dužda a Eva Plešková Gašparová.

Prajem príjemné čítanie.

Roman Čonka,
šéfredaktor Romano nevo lil

Informácie o rómskom holokauste môžete mať aj v mobile

Prešov, 2. 8. 2022 – Obete rómskeho holokaustu si každoročne v Európe pripomínáme 2. augusta. V noci z 2. na 3. augusta v roku 1944 pri likvidácii najväčšieho koncentračného tábora pre Rómov v Auschwitz–Birkenau zahynulo takmer tritisíc rómskych mužov, žien a detí. Odhaduje sa, že počas 2. svetovej vojny zahynulo v Európe viac ako 300 tisíc Rómov.

Štátna vedecká knižnica v Prešove, dokumentačno–informačné centrum rómskej kultúry v roku 2021 predstavila virtuálnu prehliadku, v ktorej môžete zo svojho mobilu, tabletu či počítača navštíviť pamätné miesta na Slovensku.

Perzekúcie Rómov sa diali aj na území Slovenského vojnového štátu. Rómovia mali zákaz cestovať hromadnou dopravou, zúčastňovať sa hromadných podujatí, do obcí mohli vstupovať len vo vyhradenom čase. Rómski muži boli v Slovenskom štáte zaradení do pracovných táborov.

Občianske združenie In Minorita sa venuje výskumu v oblasti rómskeho holokaustu na Slovensku od roku 2005. V tom čase v partnerstve s Ministerstvom kultúry SR, Slovenským národným múzeom a Ústavom etnológie SAV pripravilo projekt Ma bisteren!, čo v preklade znamená Nezabudnite!.

Prvý pamätník obetí rómskeho holokaustu bol osadený v priestoroch Múzea SNP v Banskej Bystrici v roku 2005. Ďalšie pamätníky boli v priebehu rokov odhalené v Lutile, Nemeckej, Hanušovciach nad Topľou, Slatine, Zvolene, Dubnici nad Váhom, Valaskej Belej.

Aktualizovaný obsah

„Virtuálnu prehliadku počas tohto leta aktualizujeme a pridávame do nej ďalšie pamätné miesta obetí rómskeho holokaustu, ktoré sa nachádzajú v Dunajskej Strede. Naším cieľom do budúcnosti je virtuálny obsah každoročne dopĺňať o pamätné miesta aj mimo Slovenska a vytvoriť tak ucelené pamätné miesto vo virtuálnom priestore, v ktorom návštevník nájde čo najviac informácií o tomto smutnom období histórie Rómov v Európe,“ uviedol Roman Čonka, vedúci dokumentačno–informačného centra rómskej kultúry.

Aktualizovaná virtuálna prehliadka je dostupná v troch jazykových mutáciách (slovenčina, rómčina, angličtina) a jej obsah je tak dostupný pre širokú verejnosť aj mimo Slovenska. Obsahuje texty o jednotlivých pamätných miestach, ale aj interaktívne prvky – možnosť položenia kvetov, či symbolické zapálenie sviečky, samozrejmosťou je audio sprievodca.

„Virtuálnu prehliadku aktualizujeme v novom programe, ktorý obsahuje novú funkciu fungujúcu na princípoch aplikácií Skype, Zoom alebo MS Teams. Znamená to, že s novou funkciou vieme pracovať priamo s konkrétnym používateľom (jednotlivec, škola, komunitné centrum a pod.), ktorý sa do virtuálnej prehliadky prihlási pod svojimi prístupovými údajmi. Takto vzdialeným spôsobom vieme priamo vo virtuálnej prehliadke vzdelávať napríklad skupiny žiakov v školách,“ doplnil Čonka.

Virtuálna prehliadka funguje v online aj v offline režime, pomocou QR kódu je možné si ju stiahnuť do mobilu či tabletu.

Virtuálna prehliadka: <https://romsky-holokaust.3-d.sk/>

Prezidentka Zuzana Čaputová podporuje odškodnenie násilne sterilizovaných žien

♦ Prezidentka SR Zuzana Čaputová na stretnutí s rómskymi ženami. Foto: archív PPOLP

Košice, 2. máj 2022 (TS/red) – Prezidentka SR Zuzana Čaputová sa 30. apríla 2022 v Košiciach stretla so zástupcami mimovládnej organizácie Poradňa pre občianske a ľudské práva a s násilne sterilizovanými rómskymi ženami. Organizácii vyjadrila podporu za ich dlhoročné úsilie o dosiahnutie spravodlivosti. „Slovensko sa s praxou násilných sterilizácií doposiaľ v plnej miere nevyrovnalo. Minulý rok v novembri (2021) sa vláda SR za túto nezákonnú prax ženám ospravedlnila, zodpovedné štátne inštitúcie však stále hľadajú spôsob ako poškodené ženy odškodniť. Prezidentka toto úsilie vlády podporuje,“ konštatujú zástupcovia poradne.

Poškodené rómske ženy na stretnutí s prezidentkou zdieľali svoju skúsenosť a následky, ktoré im vykonanie nezákonnej sterilizácie spôsobilo.

Podľa prezidentky práve angažovanosť poškodených rómskych žien, ich vzájomná podpora a schopnosť nájsť silu prehovoriť o bolestivom zákroku do tela i duše v kontexte toho, že vám väčšina ľudí neverí, je kľúčové vo veľmi dl-

hom, takmer 20-ročnom procese domáhania sa spravodlivosti.

Prezidentka podľa zástupcov Poradne pre občianske a ľudské práva tiež ocenila, že vláda priznála existenciu praxe nezákonných sterilizácií, ospravedlnila sa za ňu a hľadá spôsob ako ju odškodniť. Uviedla, že podporuje toto úsilie, ktoré je pre ňu známkou vyspelosti a úcty k najzákladnejšej hodnote rešpektu života a ľudskej dôstojnosti každého človeka.

„Páčilo sa nám, že sa s nami pani prezidentka stretla a že nás ako ženy pochopila. My bojujeme už viac ako 18 rokov za odškodnenie a veríme, že sa toho čo najskôr dočkáme,“ povedala po stretnutí pani Kristína, jedna z obetí násilnej sterilizácie.

Prípady nezákonných sterilizácií Poradňa pre občianske a ľudské práva zdokumentovala v spolupráci s medzinárodnou organizáciou Centrum pre reprodukčné práva v roku 2003 v publikovanej správe Telo a Duša: Násilné sterilizácie a ďalšie útoky na reprodukčnú slobodu Rómov na Slovensku. K nezákonným sterilizáciám bez poskytnutia informovaného súhlasu dochádzalo v slovenských nemoc-

niciach do roku 2004. Viaceré z poškodených žien sa vďaka organizácii domohli spravodlivosti na Európskom súde pre ľudské práva, aj na slovenských súdoch.

„Prezidentka prijatím nezákonne sterilizovaných žien vyslala jasný signál, že sa ako spoločnosť musíme konečne s touto praxou vyrovnáť. V tomto smere považujem za kľúčové, aby deklarovaná snaha vlády o odškodnenie poškodených žien neostala len pri diskusiách a hľadaní vhodného spôsobu. Je potrebné, aby vláda a parlament konečne konali a prijali účinné opatrenia na vládnej alebo legislatívnej úrovni, ktoré odškodnenie žien umožnia,“ uviedla Vanda Durbáková, advokátka spolupracujúca s Poradňou.

V júli 2021 Parlamentný výbor pre ľudské práva a národnostné menšiny svojím uznesením podporil riešenie odškodnenia obetí prostredníctvom prijatia osobitnej právnej úpravy a zároveň vyzval vládu SR, aby sa za túto prax ospravedlnila. V novembri 2021 prijala vláda SR uznesenie, ktorým odsúdila násilné sterilizácie rómskych žien a poškodeným ženám sa ospravedlnila.

Slovensko nedostatočne vyšetrilo prípad rómskeho dievčaťa, ktoré sa ťažko zranilo po páde z okna počas policajného zadržania

Košice, 13. september 2022 (TS/red) – Európsky súd pre ľudské práva (ESLP) rozhodol o závažnom porušení práv neplnoletého rómskeho dievčaťa, ktoré v roku 2017 utrpelo ťažké zranenia po páde z okna, ku ktorému došlo počas jeho zadržania na policajnom oddelení. Podľa ESLP zodpovedné štátne orgány celý incident nedostatočne vyšetrili. „Som rada, že som súd vyhrala a verím, že sa také niečo na Slovensku už nikomu nikdy nestane,“ uviedla sťažovateľka.

K incidentu došlo v januári 2017, keď bolo poškodené dievča spoločne s bratom zadržané policajnou hliadkou pre podozrenie zo spáchania prečinu a odvezené na policajné oddelenie. Sťažovateľka tvrdila, že počas prevozu na policajnú stanicu dostala od policajtov v aute facku a bolo jej nadávané do „špinavých Cigánok“. Následné udalosti na policajnej stanici si sťažovateľka nepamätala. Jej brat však zaslal súdu prehlásenie, z ktorého vyplývalo, že videl, ako jeho sestra pri príchode na policajnú stanicu veľmi pla-

kala a videla, ako aj jemu policajt dal facku. Brat sťažovateľky tvrdil, že počul, ako na policajnej stanici sťažovateľka kričala, aby ju pustili, že ona nič neurobila a tiež, že sa jej policajti vyhrážali a nadávali jej, že je „Cigánka hnusná“ a že prečo kradne.

Podľa tvrdenia polície na policajnej stanici počas spisovania zápisnice sťažovateľka požiadala o návštevu toalety, z ktorej okna mala následne vyskočiť. Policajt, ktorý ju na toaletu sprevádzal, bol podľa polície otočený chrbtom k nej. Tvrdil, že konanie sťažovateľky tak nespозoroval a incidentu nemohol zabrániť. Sťažovateľka v dôsledku pádu z druhého poschodia z výšky asi sedem metrov utrpela ťažké zranenia – poranenie lebky a pľúc, zlomeniny rebier a ďalšie zlomeniny, ktoré si vyžiadali intenzívnu liečbu. Bola určitý čas v kóme a následne v umelom spánku. V čase incidentu bola sťažovateľka neplnoletá.

Voči policajtovi bolo v tejto veci prakticky okamžite začaté vyšetrovanie policaj-

nej inšpekcie trestné stíhanie za prečin marenia úlohy verejným činiteľom, ktoré bolo následne ukončené a bol uznaný vinným z disciplinárneho previnenia.

Nedostatky vo vyšetrovaní sťažovateľka neskôr namietala aj na Ústavnom súde SR, ktorý porušenie jej práv nenašiel.

„Ide o ďalší z celého radu rozsudkov štrasburského súdu proti Slovensku z ostatných rokov, ktoré sa týkajú vážneho porušenia ľudských práv Rómov alebo Rómkov zo strany polície. Európsky súd potvrdil nedostatky vo vyšetrovaní daného incidentu zo strany Úradu inšpekčnej služby. Nedostatky v jeho vyšetrovaní sa dlhodobo opakujú a majú zjavne systémový charakter. Je nutné, aby vláda konečne prijala účinné opatrenia, ktoré prinesú zmenu, aby sa poškodení Rómovia a Rómky nemuseli domáhať spravodlivosti až pred Európskym súdom v Štrasburgu. Chcela by som tiež vyzdvihnúť úsilie a odhodlanie sťažovateľky a jej príbuzných, ktorí sa aj napriek prežitým traumatizujúcim uda-

♦ Ilustračná fotografia. Foto: TASR

lostiam rozhodli postaviť za svoje práva,“ uviedla právna zástupkyňa poškodenej Vanda Durbáková.

Rozsudkom zo dňa 8. septembra 2022 Európsky súd pre ľudské práva sťažovateľke čiastočne vyhovel. Čo sa týka udalostí vedúcich k pádu sťažovateľky z okna, súd konštatoval, že jej zranenia boli natolko závažné, že spadajú do rámca článku 2 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (právo na život). ESLP rozhodol, že danými udalosťami nastalo porušenie práva na život sťažovateľky, vrátane neúčinného vyšetrenia týchto udalostí, t. j. k porušeniu článku 2 Dohovoru v hmotnom aj procesnom aspekte. Sťažovateľke tak priznal finančné odškodnenie v plne požadovanej výške 30 000 eur.

Európsky parlament prijal súbor odporúčaní zameraných na zlepšenie zlej situácie v rómskych osadách v Európskej únii

Brusel/Štrasburg, 5. október 2022 (TS/red) – Poslanci Európskeho parlamentu väčšinou hlasov podporili uznesenie k situácii v rómskych osadách v Európskej únii, ktorého autorkou je slovenská europoslankyňa Lucia Ďuriš Nicholsonová a prijali súbor odporúčaní zameraných na jej zlepšenie. Podľa poslancov sú Rómovia so všetkou rozmanitosťou, ktorú tento pojem zahŕňa, najväčšou etnickou menšinou v Európe a čelia chudobe a sociálnemu vylúčeniu vo viacerých členských štátoch. Podľa rezolúcie je potrebné účinnejšie nasmerovať finančné prostriedky na uspokojenie potrieb Rómov, zamerať sa na deti a mládež, zlepšiť participáciu Rómov a sociálne začlenenie.

Hlavnými problémami, ktoré je potrebné naliehavo riešiť, sú nedostatok dôstojného, nesegregovaného bývania vrátane čistej pitnej vody, elektrickej energie, sanít, kanalizácie a spracovania odpadu, ako aj pretrvávajúca diskriminácia a segregácia rómskych detí v školách. Poslanci tiež zdôrazňujú nedostatok zdravotnej starostlivosti, dlhodobú nezamestnanosť, policajnú šikanu a nedostatočný prístup k spravodlivosti.

Na nápravu tejto situácie Parlament požaduje krátkodobé a dlhodobé stratégie podporované dostatočnými finančnými prostriedkami Európskej únie a členských štátov, najmä Európskym sociálnym fondom plus (ESF+), Európskym fondom regionálneho rozvoja (ERDF) a národnými plánmi obnovy a odolnosti.

Členské štáty by mali rozdeliť finančné prostriedky na regionálnej a miestnej úrovni, aby dokázali lepšie reagovať na bezprostredné potreby Rómov žijúcich v osadách v Európskej únii. Musia sa riešiť všetky prekážky vrátane priamych a nepriamych foriem diskriminácie,

♦ Ilustračná fotografia.
Foto: Európsky parlament

ktoré bránia efektívnemu využívaniu finančných prostriedkov.

Podľa poslancov by Komisia mala vytvoriť mechanizmus včasného varovania s cieľom identifikovať zneužívanie Európskych štrukturálnych a investičných fondov (EŠIF) a iných fondov EÚ vyčlenených na riešenie situácie Rómov. Takisto naliehavo vyzývajú Komisiu, aby do roku 2030 postupne odstránila marginalizované rómske osady v celej EÚ. Zapojenie členov rómskej komunity, ktorí vykonávajú kvalitnú sociálnu prácu, môže byť spôsobom, ako presvedčiť Rómov, aby osady opustili.

Poslanci žiadajú, aby boli rómske deti riadne začlenené do národných akčných plánov Záruky pre zraniteľné deti. Posilnená záruka pre mladých ľudí a program Erasmus Plus by sa mali využiť na podporu sociálnej súdržnosti a zamestnanosti rómskej mládeže. Takisto sa domnievajú, že participácia a vedenie Rómov by mali byť

kvalitatívnymi cieľmi vo vnútroštátnych strategických rámcoch pre Rómov s cieľom podporiť sociálne začlenenie a demokratické zapojenie. Napokon poukazujú na nevyužitý potenciál vysoko vzdelaných mladých Rómov ako hnacej sily pozitívnej zmeny.

Uznesenie bolo prijaté 486 hlasmi za, 109 poslancov hlasovalo proti a 38 sa zdržalo hlasovania.

Podľa prieskumu Európskej únie týkajúceho sa menšín a diskriminácie 63 % Rómov nie je zamestnaných, ani nie je v procese vzdelávania alebo odbornej prípravy, v porovnaní s celkovým priemerom EÚ na úrovni 12 %. 80 % Rómov žije pod hranicou rizika chudoby v ich krajine. 41 % Rómov v deviatich členských štátoch EÚ, ktoré sa zúčastnili na prieskume EU-MIDIS II, sa cítilo diskriminovaných z dôvodu svojho rómskeho pôvodu aspoň v jednej z oblastí každodenného života, ako je hľadanie zamestnania, práca, bývanie, zdravotníctvo a vzdelávanie.

Reakcie slovenských europoslancov

Monika Beňová (S&D)

„Inklúzia Rómov je náročný, v mnohom bolestivý proces, ktorý si vyžaduje veľkú mieru tolerance a vzájomného pochopenia zo všetkých zúčastnených strán. Zároveň je to proces, ktorého riešenie predpokladá trpezlivosť nie v rozsahu rokov, ale pravdepodobne dekád neustálych snáh. Na zlepšenie situácie Rómov bolo doposiaľ vyčlenené značné množstvo finančných prostriedkov, no v mnohých prípadoch bohužiaľ bez želaného výsledku. Okrem potrebnej efektivity pri vynakladaní existujúcich zdrojov považujem za potrebné urýchlené odbúravanie existujúcich stereotypov tak, aby si aj majorita uvedomovala, že integrácia Rómov je prospešná pre spoločnosť ako celok. Zároveň je nevyhnutné sa výraznejšie zamerať na vzdelávanie rómskych detí, nakoľko len tak majú šancu sa vymaniť z kolotoča generáčnej chudoby.“

Vladimír Bilčík (EPP)

„Je veľkou hanbou, že rómske deti dnes nemajú rovnakú šancu získať vzdelanie ako väčšina ďalších občanov Slovenska. Členské štáty využívajú eurofondy na zlepšenie situácie, no výsledky sú zatiaľ chabé. Musíme trvať na tom, aby európske financie naozaj pomáhali Rómom získať bezpečné a primerané bývanie, zvyšovali ich zamestnanosť, vzdelávanie a prístup ku kľúčovým verejným službám. Zlepšenie príležitostí pre rómske deti musí byť súčasťou národných plánov na podporu obnovy a odolnosti.“

str. 11 >>>

Výbor OSN vyčíta slovenskej vláde segregáciu Rómov a Rómov v školstve, bývaní aj v nemocniciach

Košice, 8. september 2022 (TS/red) – Výbor Organizácie Spojených národov (OSN) na odstránenie rasovej diskriminácie (CERD) vyzval slovenskú vládu k prijatiu množstva opatrení, ktoré majú zlepšiť ochranu ľudských práv Rómov a Rómov na Slovensku. Diskriminácia rómskej menšiny – vrátane segregácie – podľa neho pretrváva v mnohých oblastiach života a vláda by mala výrazne zvýšiť svoje úsilie o jej odstránenie. Vládu okrem iného vyzval k urýchlenému odškodneniu násilne sterilizovaných rómskych žien. Svoje zistenia a odporúčania výbor publikoval po svojom augustovom zasadnutí a diskusií so slovenskou vládou delegáciou v Ženeve. Výbor venoval pozornosť širokému spektru oblastí a problémov týkajúcich sa ochrany práv rasových a etnických menšín. Výraznú pozornosť pritom venoval situácii rómskej menšiny.

Zasadnutia výboru sa osobne zúčastnili aj zástupcovia Poradne pre občianske a ľudské práva, ktoré s jeho členmi a členkami diskutovali o aktuálnej situácii v oblasti ochrany ľudských práv rómskej menšiny na Slovensku. Boli medzi nimi aj dve rómske ženy, ktoré výboru sprostredkovali situáciu vo vylúčených rómskych komunitách. Na zasadnutí tak zaznel aj hlas rómskych žien. Výbor vo svojich zisleniach reflektoval témy, ktorým sa Poradňa dlhodobo venuje, aj systémové opatrenia, ktoré navrhuje.

„Zistenia výboru OSN potvrdzujú, že diskriminácia v oblasti bývania, školstva či zdravotnej starostlivosti je naďalej bežnou súčasťou života mnohých Rómov a Rómov na Slovensku. Vláda pripúšťa nedostatky v tejto oblasti a deklaruje úsilie o zmenu. Na základe našej práce v teréne však vieme, že v praxi sa situácia zlepšuje len veľmi pomaly. V mnohých lokalitách zmeny nevidieť vôbec,“ uviedol k zisteniam a odporúčaniam výboru Štefan Ivan-

co, programový koordinátor Poradne pre občianske a ľudské práva.

Výbor vyjadril znepokojenie nad prípadmi policajného násillia voči rómskej menšine z ostatných rokov a súčasný orgán na vyšetrovanie prípadov v tejto oblasti – Úrad inšpekčnej služby – nepovažuje za dostatočne nezávislý. Vláde odporučil, aby vytvorila nezávislý orgán, ktorý bude v plnej miere fungovať mimo organizačných štruktúr policajného zboru a ministerstva vnútra.

Výbor hodnotil kriticky aj situáciu rómskej menšiny v oblasti bývania, pričom za znepokojujúci považuje chýbajúci prístup k základnej infraštruktúre ako pitná voda, ako aj rezidenčnú segregáciu mnohých rómskych komunít. Vláda by mala podľa neho prijímať ciele opatrenia, ktoré rezidenčnú segregáciu odstránia a zamedziť krokom miestnych samospráv, ktoré k rezidenčnej segregácii môžu prispievať.

Znepokojenie výbor vyjadril aj nad pretrvávajúcou diskrimináciou a segregáciou rómskych detí vo vzdelávaní, ktorú vníma ako rozsiahlu a systémovú. Vládu na- báda k prijatiu účinných opatrení, pričom zdôrazňuje, aby odstraňovala aj segregáciu, ktorá môže vznikať samovoľne v dôsledku individuálnych rozhodnutí a taktiež prispieva k sociálnemu vylúčeniu (pozn. napríklad v dôsledku rozhodnutí rodičov z majority, ktorí prihlasujú svoje deti na iné školy, čo prispieva k vzniku segregovaných „rómskych“ škôl).

„Mnoho Rómov a Rómov, žijúcich v rómskych komunitách, naďalej čelí hlbokému chudobe a sociálnemu vylúčeniu. Veľa rómskych detí v školách sa vzdeláva segregovane a mnoho rómskych žien čelí ponížovaniu a segregácii v nemocniciach. Domôcť sa spravodlivosti v prípadoch diskriminácie na slovenských súdoch je pre Rómov a Rómkyni stále priam nadľudská úloha. Je pozitívne, že sa vláda minulý rok ospravedlnila za prax násilných sterilizácií. Je však nevy-

hnuté bezodkladne vypracovať a predložiť legislatívny návrh, na základe ktorého by mohli byť poškodené ženy účinne odškodnené,“ dodal Štefan Ivanco.

Výbor venoval špecifickú pozornosť aj pretrvávajúcej diskriminácii rómskych žien v nemocniciach vrátane ich segregácie na pôrodných oddeleniach a zdôraznil potrebu prijatia účinných opatrení, ktoré jej zabránia. Vláda by okrem iného mala zabezpečiť účinné vyšetrenie takýchto prejavov.

Výbor hodnotil aj dodržiavanie práv rómskej menšiny v kontexte prebiehajúcej pandémie covid-19, pričom kriticky vníma neprimerane nízku úroveň zaočkovanosti rómskej menšiny v porovnaní s majoritnou populáciou, ako aj zavedenie plošných karantén v niektorých rómskych komunitách. Za znepokojujúcu považuje situáciu rómskych detí z vylúčených komunít v čase zavedeného dištančného vzdelávania, ku ktorému nemali rovný prístup.

Štúdium v zahraničí mu dalo možnosti, o ktorých by na Slovensku ani nesníval

♦ Miroslav Mitráš (na fotografii vľavo) počas pobytu v USA

Miroslav Mitráš pochádza z obce Sol' v okrese Vranov nad Topľou. Počas raného detstva sa ocitol v nultom ročníku a neskôr navštevoval rómsku triedu na prvom stupni základnej školy. Jeho kroky po základnej škole putovali na obchodnú akadémiu, neskôr na Ekonomickú fakultu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Nezostal na Slovensku. Rozhodol sa, že absolvuje prípravný program pre Rómov na Stredoeurópskej univerzite v Budapešti, kde sa učádzal o magisterské štúdium v odbore Hospodárska politika na globálnych trhoch. S Miroslavom sme sa stretli na Koncerte v parku za Palikerav v Košiciach, kde mi povedal, že sa so mnou nemusí zoznamovať, pretože sa už nikdy v živote neuvidíme. Nestalo sa tak. Ešte sme sa zopárkrát v živote stretli, o čom svedčí aj tento rozhovor.

Aké sú vaše spomienky na detstvo?

Bývali sme u starých rodičov aj s ostatnými členmi rodiny, bolo nás deväť-desať v dvojposchodovom dome. Vyrastal som v osade. Keď som bol menší, chodil som sa hrať von s deťmi rôzne hry, na ulici sme hrali futbal alebo hokej. Na druhej strane som mal možnosť vidieť ako sa naša osada mení, ako mali postupne ľudia obecnú vodu a odpad, ako nám urobili novú cestu a ako sa osada rozrastala.

Pamätáte si prvý deň v základnej škole?

Nepamätám. Z fotiek a od rodičov viem, že nás bolo asi päťnásť v triede. Viem, že ma chceli dať do špeciálnej školy. Nevieť či to bolo preto, že som Róm alebo preto, že mám menšie problémy s okom. Nakoniec založili nultý ročník, kde som chodil aj ja, a tak som mal prvý ročník v dvoch ro-

♦ Miroslav Mitráš (vľavo) so spolužiakmi počas štúdia na Stredoeurópskej univerzite v Budapešti

koch, a potom som už normálne pokračoval až do štvrtého ročníka v čisto rómskej triede. Keďže som mal samé jednotky, tak mňa a troch mojich kamarátov s dobrými známami presunuli medzi nerómske deti, kde sme sa nestratili.

S Nerómami v triede to bolo trochu iné a bolo vidno, že nie sú zvyknutí na Rómov. Piaty ročník bol ťažký, keďže som si popri učive zvykal aj na rasizmus od spolužiakov, ktorý bol skoro na každodennom poriadku. Ale v ďalších rokoch to už bolo lepšie. Zvykli sme si na seba a viac sme sa rešpektovali. Zachoval som si dobré známky počas celej základnej školy. Najviac ma asi bavili zemepis a informatika. Už od malička som sníval o cestovaní, ale vždy som si hovoril, že to bude len sen. Niektorí z osady predsa nemôže ces-

tovať po svete. Odkiaľ by som na to zbral peniaze?

Kam smerovali vaše kroky po základnej škole?

V deviatom ročníku som sa začal zaujímať o investovanie a o to, ako fungujú peniaze. Na obchodnej akadémii ponúkali výučbu ekonomiky, financií a účtovníctva, tak som sa tam chcel dostať.

Mal som viac voľnosti, keďže som chodil do Vranova, čo je pár minút autobusom. Štúdium ma bavilo, naučil som sa základné veci z ekonomiky, ktoré som potom aj použil počas štúdia na vysokej škole. Na strednej spolužiaci vôbec nehovorili o Rómoch a nikto ku mne nebol rasistický. Došlo mi, že oni nevedia že som Róm, lebo som svetlejšej pleti. Potom som im

to povedal, ale keďže ma poznali, boli akurát prekvapení, ale nebol tam skoro žiadny rasizmus. Mal som aj pár dobrých kamarátov, s ktorými sme chodili v piatok von a stretávali sme sa aj po strednej, dva-trikrát do roka na pive.

Mali ste niekedy problém s vašou identitou?

Nikdy som sa nehanbil za to, že som Róm, ale naučil som sa nehovoriť ľuďom hneď všetko o sebe, ale najprv si ich vypočuť a zistiť, či im môžem dôverovať. Čiže niekedy to mohlo vyzeráť tak, že svoju identitu skrývam.

Vysokú školu ste absolvovali na Ekonomickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Bolo to náročné, učiteľia sa s nami už „nehrali“. Bolo náročné zvyknúť si na život na internáte, kde som sa musel o seba postarať sám. Predtým som býval s celou rodinou v osade. Ale otvorilo mi to oči a zistil som, že mám viac možností a že môžem byť úspešný.

Ako je to s finančnou gramotnosťou v rómskych komunitách?

Môžem hovoriť len o ľuďoch v mojom okolí a musím povedať, že to je rôzne. Sú ľudia, ktorí si šetria a plánujú budúcnosť. A sú aj takí, že len berú pôžičky a kupujú čo chcú, a potom majú dlhy a iné problémy. Aspoň v mojej osade vnímam zlepšenie, viac mužov a aj žien pracuje v okolitých mestách. Predtým väčšinou chlapi chodili

◆ Počas dovolenky v Španielsku

do Čiech a na západné Slovensko. Platia kartami, niektorí dokonca mobilným aplikáciami, čo bolo nemysliteľné ešte pred pár rokmi. Myslím si, že štát a neziskový sektor by sa mali zameriavať na finančnú gramotnosť v osadách. Uľahčilo by to život Rómom.

Ako vnímate existenciu osád a marginalizované rómske komunity?

Odpoveďou je systematický rasizmus už odkedy Rómovia prišli na Slovensko. Majorita stále odsúvala Rómov z centier miest a dedín na okraje alebo niekam medzi dediny, aby ich nevidela. Myslím si, že to pokračuje aj dnes. Už od škôlky sú Rómovia segregovaní, posielaní do špeciálnych škôl, hoci tam nemajú čo robiť. A ak aj sú

v normálnych základných školách, tak sa im zase učitelia nevenujú. Bez dobrých škôl si ťažko človek nájde prácu, v ktorej bude zarábať viac ako minimálnu mzdu. Aj preto sa šanca na to, aby Rómovia odišli z osád a žili medzi majoritou znižujú.

Na druhej strane viem z vlastnej skúsenosti, že sme mali problém kúpiť dom v dedine. Buď ho Nerómovia predat Rómom nechceli, alebo bola cena pre Róma oveľa vyššia. Povedal by som, že osady sú komplexný problém. Musí sa zmeniť mentalita ľudí na oboch stranách.

Kedy ste sa začali venovať rómskej téme?

Bol to asi rok 2015, keď som končil strednú školu. Prihlásil som

sa na workshop u splnomocnenca vlády pre rómske komunity. Tam som spoznal ďalších Rómov a Nerómov, ktorí sa zaujímali o túto tému. Bolo to niečo nové a vedel som, že chcem pokračovať ďalej. Po roku som spoznal ľudí z občianskeho združenia Palikerav.

Začali ste s nimi spolupracovať. Čo bolo vašou úlohou?

Na začiatku som robil fotky a videá, potom som skúšal písať granty. Keď sme začali byť aj úspešní a našli sme peniaze, vytvoril som našu webstránku a potom som ju aj manažoval pár rokov. V občianskom združení robíte všetko, čo je potrebné a väčšinou zadarmo.

Čo bolo zlomové vo vašom živote?

Povedal by som, že obdobie rokov 2017 a 2018. So združením Palikerav sme vyhrali ocenenie Roma Spirit, neskôr aj druhé miesto ceny SozialMarie vo Viedni. Strávil som pár týždňov v USA. Počas roku 2018 sme mali veľa projektov s mladými Rómami, na konci leta som bol lídrom skupiny na Erasme v Španielsku. Myslím si, že všetko čo sa udialo predtým mi dodalo sebavedomie, že sa môžem prihlásiť a zvládnem štúdium na Stredoeurópskej univerzite v Budapešti.

Nedávno ste magisterské štúdium na Stredoeurópskej univerzite ukončili. Čo vám toto štúdium dalo?

Najprv som bol na Roma Graduate Preparation Program (RGPP). Bol to prípravný program na štúdium na Stredoeurópskej univerzite, kde som si zlepšil angličtinu z B1 na C1. Tam som bol s Rómami z celej Európy. Mal som možnosť dozvedieť sa o životoch Rómov v iných krajinách, ale konečne som mal aj možnosť byť s vysokoškolsky vzdelanými Rómami v jednej triede. Mohli sme sa otvorene porozprávať a zdieľať naše problémy, ktoré neboli až také odlišné. Prvýkrát som mal možnosť počuť rómčinu z iných krajín.

Pripravili ma tu na môj program, ktorý som si vybral na magistra. Mal som doučovanie z matematiky, verejnej správy a ekonómie, aby som si zvykol na americký štýl vysokej školy, ktorý sa líši od slovenských vysokých škôl. Núti človeka učiť sa už počas semestra, učitelia dávajú študentom viac možností zapájať sa. Takže, keď som nastúpil na magistra v Economic Policies in Global Markets, bol som už pripravený a vedel som, čo asi od štúdia čakať. Najväčší šok bol, že som mal spolužiakov zo sedemnástich rôznych krajín. Bolo to pestré. Mal som možnosť vidieť iný pohľad na svet. To, čo sa nám zdá čudné, môže byť normálne v iných krajinách. Povedal by som, že štúdium mi dalo viac možností, o ktorých by som ani nesníval, keby som zostal na Slovensku.

Odporúčili by ste program RGPP mladým Rómom?

Určite by som odporučil Roma Graduate Preparation Program každému. Človek si zlepšil angličtinu, spozná Rómov z iných krajín. Univerzita sa teraz presťahovala do Viedne, čo je oficiálne najlepšie mesto pre život. No musím upozorniť, že to je len prípravný program a vôbec nie je isté, že sa dostanete na magisterské štúdium na Central European University, ale určite máte väčšiu šancu ako bez prípravného programu.

Okrem toho, že ste absolvovali niekoľko stáží, istý čas ste boli aj v Amerike.

Bol som v USA s programom Study of the U.S. Institutes – SU-SI v roku 2017 a strávil som tam asi šesť týždňov. Je to program len pre študentov bakalárskeho štúdia. Program má viac častí v rôznych amerických mestách. Ja som sa prihlásil na social engagement v Južnej Karolíne. Strávil som päť týždňov na University of South Carolina v meste

Columbia, kde sme mali prednášky o rôznych aspektoch života v USA. Mali sme aj výjazdy, kde sme pomáhali rôznym neziskovkám v ich činnosti, napríklad pri stavbe domu pre veteránov alebo balení jedla vo FOOD banke, prípadne sme mali pol dňa na starosti asi sto detí zo znevýhodneného prostredia.

Aký je život v Amerike?

V južnej časti USA, kde som bol, to bolo úplne iné. Nie je tam toľko mrakodrapov, mestá sú veľké rozlohou, no nie počtom obyvateľov. Mal som pocit, že všetko tam musí byť najlepšie a najväčšie. V Coca-Cole je oveľa viac cukru, McDonalds porcie sú väčšie a obsahujú oveľa viac oleja, alebo recyklácia bol pre nich skoro neznámy pojem. Na univerzite začali s programom na recykláciu, kde nás upozorňovali ako triediť odpad na papier, pet fľaše a sklo. Pre nás Európanov to bola úplne normálna vec. Po tých pár týždňoch viem, že by som tam nechcel žiť natrvalo. Možno v severnej časti, ktorá je viac podobná Európe.

Kde ste ešte stážovali?

V Bruseli pri neziskovej organizácii ERGO-Network, ktorá sa venuje Rómom v celej Európskej únii, ale aj v Albánsku či na Ukrajine. Mal som možnosť vidieť ako to funguje v Bruseli. Zúčastnil som sa rokovaní neziskoviek, ktoré sa zaoberajú rómskou témou a mal som možnosť pomôcť pri príprave letnej školy, ktorá je pre rómskych aktivistov.

Kde práve pôsobíte a čo plánujete v najbližšom čase?

Teraz pracujem v Tesco Business Services v Budapešti na pozícii Account Receivables Associate, čo znamená, že sa starám o pohľadávky Tesca na Slovensku. Je to cez šesťdesiat obchodov po celom Slovensku. Ja mám konkrétne na starosti podnikateľov rôznych veľkostí, ktorí si prenajímajú priestory v Tesco, riešim pohľadávky za energie a nájom. Áno, je to nudné, vôbec ma to nebaví, a tak som si našiel stáž v Bruseli v organizácii Equinet, čo je sieť orgánov pre rovnosť, alebo inak povedané zastrešuje národné orgány, ktoré bojujú proti diskriminácii. Je to bližšie k rómskej téme. Budem sa venovať financiám a organizácii rôznych podujatí na európskej úrovni a po skončení tejto stáže nastúpim na stáž do Viedne do Agentúry pre ľudské práva, ktorá má podobné zameranie, no viac sa sústreďuje na výskum.

Máte nejaký sen?

Svetový mier? To sa asi nepodará, tak by som si chcel nájsť prácu, ktorá ma bude baviť a užívať mňa aj moju rodinu.

Do čoho by ste investovali, ak by vám to financie dovoľovali?

Investujem do kryptomien. Mám svoje obľúbené projekty, ktoré sledujem už pár rokov a viďm, že fungujú a rastú. Snažím sa investovať každý mesiac okolo 50 eur. Nie je to nejaké veľké číslo, nie som bohatý. Keby som to neuskúsil, viem, že by som lutoval.

Text: Dominika Badžová,

foto: archív MM

Preklad rozhovoru nájdete na strane 14.

Roky v divadle ma naplnili hrdosťou k svojmu pôvodu, hovorí divadelníčka a pedagogička Lucia Krajňáková

◆ Lucia Krajňáková. Foto: Roman Čonka

Vyučila sa za krajčírku, ale ako krajčírka sa nezamestnala. Osud to zariadil inak. Keď mala dvadsaťdva, povedala si, že skúsi študovať to, čo ju naozaj baví. Podala si prihlášku na konzervatórium do Košíc. Práve vtedy bol konkurz na tanečníčku do Divadla Romathan, kde uspela. V divadle prežila krásnych deväť rokov. V rómskom divadle začala vnímať hrdosť na rómstvo, na rómske zvyky, tradície a rómsku kultúru. A cez divadlo našla aj svoju životnú lásku.

Prečo ste odišli z divadla?

Bolo to rozhodnutie našej rodiny. Nebola som už najmladšia a moji rodičia sa obávali, že ostane sama. Práve v tom čase som stretla človeka, o ktorom som bola presvedčená, že je ten pravý. Zatiaľ sa to naplňa, lebo odvtedy sme stále spolu. Narodil sa nám vytúžený syn a ja som sa po materskej dovolenke už do Romathanu nevrátila. Zhodou náhod mi vtedy ponúkla moja terajšia riaditeľka miesto v Súkromnej strednej škole Biela voda v Kežmarku. Tejto po-

núke som sa potešila, lebo pracovať s mladými Rómami ma veľmi lákalo.

Zmiešané manželstvá, hlavne u Rómov, nie sú veľmi časté...

Peter nie je Róm, ale jeho srdce je rómske. Keby to tak nebolo, tak už spolu nie sme. Ale keby som nepracovala v Romathane, bolo by to pre mňa ľahšie. Predtým som neriešila svoju identitu, ale roky v divadle ma naplnili hrdosťou k svojmu pôvodu a bolo to naozaj ťažké z obidvoch strán, prijať našu odliš-

nú národnosť. Manžel je totiž Rusín, tak je to predsa len trochu viac, povedzme, farebnejšie a bohatšie.

Máte spolu syna. Rieši okolie jeho národnosť?

Môj syn má teraz osem rokov. Už od malička som mu pripomínala, že je aj Róm. Ako štvorročný sa tomu bránil a nechcel to prijať. Teraz svoj postoj zmenil. Dokonca, keď sme v Krížovej Vsi u mojej mamy, rozpráva po rómsky. V Prešove, kde navštevuje školu, rozpráva slovensky a nepopiera, že je Róm,

a to nielen preto, že má tmavšiu pokožku ako jeho spolužiaci. Ďakujem Bohu za to, že to tak je.

Ovláda aj rusínsky jazyk?

Nie, zatiaľ nerozpráva rusínsky. Keď sa môj manžel stal štátnym tajomníkom na ministerstve školstva, rozhodli sme sa, že sa presťahujem do Krížovej Vsi k svojim rodičom. Keď Petko počul rómčinu, bol prekvapený a stále sa mojej mamy pýtal, čo vraví, lebo jej nerozumel. No po krátkom čase sa naučil rozprávať po rómsky. Manžel

O berša andro teatro mange sikhade o baripen pre miri nacija, phenel e aktorka u pedagogička Lucia Krajňáková

Avri sikhľilas te sivel, no avka pes andre buti nachudľas. O dživipen andas aver. Kana sas bišuduj beršengri, phendas peske, hoj zumavela te sikhľol so čačes kamelas. Bičbačas o mangipen pro konzervatorijum Kašate. Ole dživende sas o konkurz vaš o kbelibnaskri andro Teatro Romathan, u ile la. Andro teatro sas eňa šukar berša. Andro romano teatro chudľas te dikhel o baripen pro romipen, romane sokaša, tradiciji the romaňi kultura. U prekal o teatro arakhlas the peskro dživipnaskro kamiben.

Soske gefan le teatrostar?

Avka penge phendám andre amari famelija. Nasomas imar but terňi u miri daj the miro dad daranas, hoj ačhava korkori. Ole dživende man arakhlom le manušeha, pal savo paťavas, hoj hino ov oda čačo. Dži akana oda hin o čačipen, olestar sam sakovar jekhetanes. Uľilas amenge o čhavo, saves bares kamahas u pal e matersko dovolenka

imar andro Romathan nageľom pale. Palis man mangľas e akanutňi šerutňi te avav pro than andre Privaton maškarutňi škola Biela voda andro Kežmarok. Olestar somas but lošaľi, vašoda, hoj te kerel buti le terne Romenca, oda but kamavas.

Te džal romeste pal o naromano manuš, oda pes but naačhol maškar o Roma...

Peter nane Rom, no leskro jilo hino romano. Te oda avka nasas, imar nasamas jekhetanes. No te nakeravas andro Romathan, elas mange lokheder. Angomis nasomas interesimen pal e miri identita, no o berša andro teatro man sikhade te avel barikaňi pro peskro u oda sas čačes phares, soduje se-rendar, te akceptinel amari aver nacija. Miro Rom hino Rusinos, u vašoda oda hin sikra, sar te phenav, buter farbenca u barvaleder.

Hin tumen jekhetanes o čhavo. Sar o manuša dikhen leskri nacija?

Mire čhaske hin akana ochto berš. Imar ciknorestar leske phenavas, hoj hino the Rom. Sar štareberšengro oda nakamelas te akceptinel. Akana pes leskro dikhipen paručas. Mek kana sam andre Krížovo Ves ke miri daj, vakerel romanes. Andro Prešov, kaj phirel andre škola, vakerel slovatika u nagaruvel, hoj hino romano, na ča vašoda, hoj les hin kaleder cipa sar le čhavoren so leha phiren. Palikerav le Devleske vaš oda, hoj hin avka.

Džanel the e rusinsko čhib?

Na, mek rusinski navakerel. Kana sas miro rom o themeskro sekretaris pro ministerstvos vaš o sikhľuviben, phendam amenge, hoj džava andre Krížovo Ves ke miri daj-dad. Kana o Peťkus šundas e romaňi čhib, oda sas o nevipen u sakovar mira datar phučelas, so phenel, hoj lake naachaľol. Pal o nabut sikhľilas te vakerel romanes. O rom oda but kamelas, kana les šundas u diñas leske

o lav, hoj kana o čhavo sikra barola, sikhavela les te vakerel rusinsko čhibaha.

Sar pre tumende dikhen avri o manuša?

Pal oda pes nainteresinav, hoj me som romaňi u ov hino Rusinos. Najekhvar pes mange ačhiľas, hoj o manuša pal amende dikhenas, vaj pen čudalinenas, soske o Narom dživel la romaňa džuvľaha. Oda hin lengro problemos, savo nalačharena. Me dikhav ča oda, hoj som le manušeha, save kamav u savo amaro jekhetano dživipen nadikhel sar o pharipen. Me nadikhav le „parne“ manušes, no le manušes, saveha som rado. Mire romeha pes arakhlom prekal e buti. Me keravas andro teatro, ov andre Zakladno škola Svinia. Amen odoj khelahas u ov le romane čhavorenca kerelas but aktiviti, save me kamavas. Nachudľas pes te interesinel pal o Roma vaš mange. Ov le Romenca kerelas u pomožinelas lenge imar but angle oda, so pen prindžardam.

So phende tumare paše džene pro Narom?

Varesave manuša pre mande banges dikhenas u the šundom o bilačhipena, mek angle oda, so chudľom te phirel le Petroha. Varekaske nasas pre dzeka, hoj geľom Kašate te sikhľol u te kerel buti. U sas the aise, so mandar phučenas, soske mange naarakhlom le Romes. Pre oda lenge nič naphendom u mukhlom len avka, mange oda nakampelas varekaha te diskutinel. Jekhe laveha, džanas, hoj mange arakhlom amales pro savoro dživipen, u absolutno nagondolinavas te sas Rom vaj na. Miri dad-daj daranas, nadžanenas te oda ela perspektivno, te likerela. Me džanas, hoj amen hin e perspektiva, Peter prindžaravas sar le manušes, savo hino pašo le Reomenca. Džanas pal o leskre aktiviti, save kerelas le romane ternenca. Prindžaras jekhetanes but dženen u musaj te phenav, hoj leskre amala oda maškar amende but kamenas jekhto mo-

bol veľmi milo prekvapený, keď to počul a sľúbil, že keď syn trochu vyrastie, tak ho skúsi naučiť rozprávať rusínsky.

Ako na vás ľudia na verejnosti reagujú?

Neriešim to, že ja som Rómka a on Rusín. Stalo sa mi nie raz, že ľudia sa za nami obzerali alebo sa divili, že Neróm žije s Rómkou. To je ich problém, ktorý nevyriešia. Ja vnímam iba to, že som s človekom, ktorého mám rada a ktorý nevidí v našom spoložití problém. Ja nevidím „bieleho“ človeka, ale človeka, s ktorým som rada. S manželom som sa stretla vďaka práci. Ja som pracovala v divadle, on v Základnej škole Svinia. Mali sme tam predstavenie a on s rómskymi deťmi robil rôzne aktivity, ktoré sa mne páčili. Nebola som dôvodom, že sa začal zaujímať o Rómov. On s Rómami pracoval a pomáhal im dávno predtým, než sme sa spoznali.

A ako reagovali vaši blízki na vzťah s Nerómom?

Niektorí ľudia na mňa zazerali a cítili som aj nejaké výčitky, a to ešte predtým, než som začala chodiť s Petrom. Niekomu sa nepáčilo, že som odišla do Košíc študovať a pracovať. A boli aj takí, ktorí sa ma pýtali, prečo som si nenašla Róma. Na to som im neodpovedala a nechala som ich v ich výčitkách, lebo ja som necítila potrebu to s niekým riešiť. Jednoducho som vedela, že som našla priateľa na celý život a vôbec som neriešila, či je Róm, alebo Neróm. Moji rodičia sa o mňa báli, lebo si neboli istí, či

náš vzťah bude mať perspektívu, či vydrží. Ja som si bola istá, že náš vzťah perspektívu má, lebo Petra som spoznala ako človeka, ktorý má k Rómom blízko. Vedela som o jeho aktivitách, ktoré organizoval s rómskou mládežou. Máme veľa spoločných známych a musím povedať, že priatelia z Petrovho okolia náš vzťah od začiatku podporovali a držali nám prsty. A sú radi, že nám to vydržalo. Dodnes som presvedčená, že to naše rozhodnutie bolo správne.

Poznáte aj iné zmiešané manželské páry?

Iste, poznám niekoľko takýchto párov. Som presvedčená, že dnes to už nie je rarita, ak žije Róm s Nerómkou a opačne. Ľudia majú menej predsudkov a sú viac otvorení inakosti, ako v minulosti. Aspoň ja to tak vnímam.

Spomeniete si na stretnutie s manželovou rodinou?

Veľmi živo si na to spomínam, akoby to bolo iba včera. Moja rodina prijala Petra, ako keby ho poznali dlhé roky. A on sa cítil, akoby prišiel do svojej rodiny. Ja som na jednej strane mala obavy, či ma manželova rodina prijme, ale na druhej strane som verila, že medzi nich zapadnem. My sme sa totiž s Petrom veľmi často a dlho rozprávali na túto tému a vedela som, že ak by mi bolo ubližované, tak sa ma zastane.

Čo bolo pre vášho manžela najväčším prekvapením, keď prvýkrát navštívil vašu rodinu?

♦ Lucia má k rómskej kultúre blízko. V minulosti pôsobila ako sólistka divadla Romathan. Foto: Tomáš Sívák

mentostar u denas amenge phiko. U hine lošale, hoj oda amenge likerel. Dži akana paťav, hoj oda amaro uštar sas lačho.

Prindžaren the aver mišimen fameliji?

He, prindžarav buter ajse dženen. Paťav, hoj adadives oda imar nane e rarita, te dživel o Rom la naromaňaha, vaj aver. Le manušen hin frimeder bilačhe dikhipena u hine buter phundrade kijo averipen, sar oda sas angomis. Te ča me oda avka dikhav.

Leperen tumenge, sar pen arakhlán le romeskra famelijaha?

But džides peske pre oda leperav, sar te oda sas idž. Miri famelija akceptindas le Peter, sar te les prindžarnas bare berša. U ov pes šunelas, sar te avlas andre peskri famelija. Pre jekh sera me daravas, te man e romeskri famelija akceptine-la, pre aver sera paťavas, hoj man ela than maškar lende. Le Petroha but u lunges vakerahas pal kadi tema u džanavas, hoj te mange kere-na doš, ov terdola paš mande.

So sas vaš tumaro rom o nek-bareder nevipen, kana jekhtovar avlas andre tumari famelija?

Amen o Roma sam prindžarde, hoj das savoro. Te ke amende vareko avel, das savoro, so amen hin andro kher. Jekhtovar o Peter sas šokimen, kana dikhlas pherde skaminda. Vaš oda, hoj the oda nekčoreder Rom del pativ oleske, so avel u thovel pro skamind savoro, so šaj. Paťav, hoj maškar o Naroma oda avka nane. No avka hin the ke amende u kana džanav, hoj avena o manuša, sar miri sasuj le sastroha, vaj e šogorkiňa, o šogoris, sa-jekh lenge kerav pativ. Ke mande chale the o romane chabena, sar o goja, o marikli, vaj o kraški, u kamen oda.

Mek akana hin andro but romane fameliji avka, hoj o rom kerel buťi u e romňi hiňi khere u kerel paš o kher. Sar oda hin ke tumende?

Miri daj-dad man cikňoratar lidžanas avka, hoj te sikhľuvav, vaš oda lenge but palikerav. Vašoda me nabešav khere, ale phirav andre

♦ Roman Gorol a Lucia Krajináková počas rozhovoru v Kežmarku v lete 2022. Foto: Tomáš Sívák

My Rómovia sme známi svojou pohostinnosťou. Ak k nám príde návšteva, tak jej ponúkneme všetko, čo máme doma. Peter prvýkrát zažil šok, keď videl plné stoly. Lebo aj ten najchudobnejší Róm si uctí návštevu a dá na stôl všetko, čo môže. Myslím, že u Nerómov to tak nie je. Platí to aj v našej domácnosti a keď viem, že príde návšteva, napríklad moji svokrovci alebo švagriná, švagor, tiež im urobím hostinu. Dokonca už u mňa skúsili aj rómske jedlá ako goja, marikle alebo krašky, a chutí im to.

Ešte aj v súčasnosti je v mnohých rómskych rodinách zaužívané, že manžel pracuje a manželka je doma a stará sa o domácnosť. Ako je to u vás?

Moji rodičia ma od malička viedli, aby som sa vzdelávala, za čo som im veľmi vďačná. Práve preto nesedím doma, ale pracujem. My pracujeme obidvaja a aj domáce práce máme podelené. Ale to je aj v mojej rodine v Krížovej Vsi. Myslím si, že sa to mení. Aj naši Rómovia upustili od tohto stereotypu a mnohé ženy pracujú a manželia im pomáhajú s domácimi prácami. Poznám veľa rómskych chlapov, ktorí varia, upratujú, perú.

buti. Amen soduj džene keras buti, the o kheratune buťa peske ulavas. Ale avka oda hin the andre miri famelija andre Krížovo Ves. Paťav, hoj the oda pes paruvel. The amare Roma imar mukhen oda stereotipos, u but romňa keren buti u lengre roma lenge pomožinen kheratune buťenca. Prindžarav but romane čhaven, save taven, žužaren, avri thoven.

E buťi le čhavorenca hiňi phari. Kamen la buter te kerel?

Oda nadikhav sar e buťi, ale sar e misija. Džanav, hoj oda hin kliše, no me oda avka šunav. Prindžaras but thana, kaj le Romen nane o šajipen te chudel peskro than maškar o manuša u me kamav, hoj te ča varesave džeenenge, mira buťaha vaj mire prindžaripnaha šaj pomožinav u sikhavav lenge o drom, hoj oda šaj u hoj pen namusaj te našavel andro dživipen.

Nabut angomis man sas e študentka, savi avri sikhľilas te sivel. Arakhlas peske e buťi, hin la e famelija u dživel o šukar dživipen. Ačhilam andro kontaktos. Sako-

Práca s deťmi je náročná. Chcete v nej pokračovať?

Neberiem ju ako prácu, ale ako poslanie. Hoci to znie ako kliše, ale tak to cítim. Poznáme mnoho miest, kde Rómovia nemajú možnosť zaradiť sa do spoločnosti a ja chcem, aby som aspoň niektorým, či už svojou prácou alebo svojimi skúsenosťami pomohla a ukázala cestu, že sa to dá, že sa nemusia v živote stratiť.

Mala som pred časom žiačku, ktorá sa vyučila za krajčírku. Našla si prácu, založila rodinu a žije pekný život. Stále sme v kontakte. Vždy keď sa stretneme, rozprávame sa o živote a vidím, že tá škola jej dala veľa.

Láka vás aj niečo iné?

Mám ešte jeden sen, a ten sa mi začal plniť. Tento rok som začala študovať na Prešovskej univerzite odbor Rómsky jazyk, rómska literatúra a rómske reálie v kombinácii s pedagogikou. Chcem pokračovať v pedagogickej práci s rómskymi deťmi a učiť ich aj v našom materinskom jazyku.

Možno by ste neverili, ale v Krížovej Vsi, odkiaľ pochádzam, študujú v súčasnosti na vysokej škole štyria Rómovia. Nie som jediná z našej komunity. No okrem

nich poznám kopec mladých Rómov, ktorí študujú alebo absolvovali vysokoškolské štúdium.

Kedy rozprávate rómsky?

V škole a so svojimi príbuznými. Doma sa rozprávame slovensky. Ale keď máme ostrejšiu výmenu názorov, ja používam rómčinu, manžel rusínčinu. Nerozumieme, čo ten druhý rozpráva, ale chápeme sa a potom sa na tom zasmejeme.

Máte prácu, ktorá vás naplňa. Manžela, ktorý je vašim priateľom a oporou v živote. Máte krásneho syna, študujete na vysokej škole. Čo by ste poradili ostatným Rómkam?

Všetkým dievčatám aj chlapcom prajem, nech idú za svojimi snami. Nech sa neboja prekážok, tie sú na to, aby sa zdolávali. A čo sa týka lásky, nech idú za svojím srdcom. Nech sa nepozerajú, odkiaľ ten partner pochádza, ale aký je. Nech si sami v sebe nevytvárajú vnútorné bariéry a predsudky, že Róm musí žiť iba s Rómkou, alebo Slovák so Slovenkou, lebo ak ti to, čo potrebuješ neposkytne človek z tvojej komunity, neboj sa vzťahu s človekom inej národnosti.

Text: Roman Gorol

o rom rusinski. Naachaľuvav, so o aver dženo phenel, no achaľuvav so hin pal oda, u palis olestar asas.

Hin tumen e buťi, so tumenge anel loš. Hin tumen o rom, savo hino tumaro amal u likerel tumen andro dživipen. Hin tumen šukar čhavo, phiren pre uči škola. So šaj phenen aver romane džuvľenge?

Savore čhajenge the čhavenge phenav, hoj te džan pal o peskre sune. Te nadaran pharipnendar, ola hine vašoda, hoj pen prekal lende te dochudas. U kana džal pal o kamiben, me džan pal o lengro jilo. Te nadikhen, khatar hino o partneris, ale savo hino. Te penge andre pende naačhaven o androne barijeri u bilačhe dikhipena, hoj o Rom musaj te dživel ča le romaňa džuvľaha, vaj o Slovakos le slovatiško džuvľaha, vašoda, hoj te oda so tuke kempel tuke nadel o manuš andal e tiri komunita, namusaj te daras te kamel le manušen andal e aver nacija.

*Lekbavipen: Roman Gorol
preklad: Erika Godlová*

Právne vedomie je v rómskych komunitách nízke, hodnotí študentka práva Vanesa Facunová

Vanesa Facunová po návšteve viacerých rómskych komunít zistila, že nie všetci poznajú svoje práva. Chce prispieť k zvýšeniu informovanosti vylúčených Rómov v právnej oblasti. Za dôležité pre Rómov považuje aj to, aby sa nebáli prihlásiť k svojej identite, kultúre a národnosti. Vanesa študuje právo na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici, pochádza zo Zvolena a hovorí, že mala šťastie na vynikajúcich rodičov. Vždy ju viedli k vzdelaniu a podporujú ju, pretože sami vedia, aký je život bez neho. Viedli ju k altruizmu a ochote pomáhať slabším pri zlepšovaní kvality ich života.

Študovali ste na strednej zdravotníckej škole. Čo vám toto štúdium dalo?

Uvedomila som si, aké mám šťastie byť fyzicky aj psychicky zdravá. Aj keď prax v zdravotníctve bola namáhavá, do života si odnesiem skúsenosti a príbehy. Pochopila som, že človek nie je len jeho telo, ale aj psychika a aké je dôležité, aby spolu harmonicky pracovali.

Nechceli ste ísť do praxe v zdravotníctve?

Ako som už spomenula, práca v zdravotníctve bola psychicky namáhavá, no nepovažujem sa za slabého človeka. Vždy som chcela pomáhať ľuďom, ale až po skončení strednej školy som pochopila, ako. Ako Rómka, ktorá sa stretla s diskrimináciou a ako dcéra aktivistky som sa s témou rasizmu stretla niekoľkokrát. Už počas štúdia na strednej som pochopila, že pôjdem tiež touto cestou a začala som študovať na Právnickej fakulte UMB v Banskej Bystrici.

Ako sa podľa vás starajú o svoje zdravie Rómky a Rómovia?

Myslím si, že staršie rómske generácie vedia vždy najst' najlepši liek na slabé zdravotné problémy, to je isté. Určite plánujeme organizovať stretnutia, kde budeme vzdelávať o správnom staraní sa o svoje telo. Nie všetci majú to šťastie sa

naučiť, čo je správne a čo až tak nie. Aký životný štýl je vhodný pre jednotlivcov, aký pre mladé mamičky a starostlivosť o dieťa. Toto nie je ich chybou, skôr veľkou prázdnotou, ktorá musí byť doplnená.

Spomínate mamku, aktivistku. Čomu sa venuje a v čom vás ovplyvnila?

Mama sa už dlhé roky venuje aktivizmu pre rôzne organizácie. Chce pomôcť ako len vie. Keď som sa jej prvýkrát spýtala, ako to zvláda, odpovedala mi: „Ako nič“. Aj keď sa snažím byť produktívna ako ona, určite to nejde len „ako nič“, a veľakrát sa musím zastaviť a vydýchať. Podporuje ma, radí a pomáha mi pri mnohých mojich iniciatívach. Robí aj charitatívne veci, tie sú jej najobľúbenejšie. Navštevuje rómske komunity, kde sa zúčastňuje aktivít, ktorých cieľom je bojovať za práva Rómov. Ovplyvnila ma v mnohých veciach, spravila zo mňa človeka, ktorý som teraz. Pomohla mi rozvinúť charakteristiky, ktoré ma naviedli ku vysnenej kariére.

Máte osobnú skúsenosť s diskrimináciou alebo prejavom rasizmu?

Každý Róm sa určite stretol s diskrimináciou, priamo alebo nepriamo. S témou rasizmu som sa najprv stretla v škole, kde to učitelia síce vysvetlili, no nie dodatočne. Prvýkrát som to precítila, keď som s mamou išla do rómskej komunity a videla, čo to rasizmus je. Nie vety v učebnici ani vysvetlenia od niekoho, kto sa s rasizmom osobne nikdy nestretol.

Viedli ste komisiu na Kongrese mladých Rómov a Rómov 2022. Aké témy ste preberali?

Spolu s Michalom Končekom sme mali na starosti jednu z viacerých komisií, kde sme riešili antidiskriminačné politiky, rovnosť a inklúziu. Naša sekcia bola zameraná na témy z oblasti antidiskriminačných politik, a teda sa dotýkala marginalizovaných rómskych komunít, ľudí zo znevýhodňujúceho prostredia a ďal-

♦ Vanesa Facunová pri pamätníku obetí rómskeho holokaustu vo Zvolene. Foto: archív VF

ších ľudí, ktorí čelila v súčasnej spoločenskej klíme výzvam, ako sú ženy a LGBT+ ľudia. Práca s mladými Rómami bola úžasná, organizácia taktiež a určite som si odniesla nielen nové líderské a organizačné skúsenosti, no aj mnoho úžasných kamarátov so svetlou budúcnosťou.

Spolupracujete s organizáciou Roma Initiatives Office – RIO. V čom spočíva vaša spolupráca?

Organizácia RIO je medzinárodná organizácia snažiaca sa zlepšiť situáciu Rómov v Európe. To je najjednoduchšie vysvetlenie. Rozrástá sa do mnohých krajín v Európe a oslovila aj mňa, s nádejou organizovať Rómov na Slovensku. Naučiť nás pracovať nielen s majoritou no aj v kolektíve Rómov. Inšpirovať mladých, rozviesť dialógy a samozrejme ukázať, že aj my Rómovia máme mnoho vlastností, rozumu a talentov, ktoré vieme využiť a vzájomne si nimi pomôcť. Na Slovensku preto vznikol movement (hnutie, aktivita, pozn. red.) Hrdí Rómovia na slobodnom Slovensku, kde pôsobím ako líder a aktívne sa podieľam na organizovaní rôznych eventov aj s mojím tímom. Nápadov a názorov nikdy nie je dosť, sme otvorení všetkému.

Prečo ste sa rozhodli študovať na Právnickej fakulte UMB v Banskej Bystrici a na aké právo sa plánujete v praxi zamerať?

Po návšteve rôznych rómskych komunít aj rozhovoroch s ľuďmi z politiky som zistila, že nie všetci Rómovia poznajú svoje práva. Ja sama som nebola vzdelávaná o rôznych spôsoboch, ako sa za seba a za svoju komunitu postaviť. Rovnosť je slovo, ktoré ma vždy zaujímalo a vo viacerých bodoch v mojom živote nebolo dodržané. Právo ma zaujalo a pri práci s Rómami mi bohato pomáha. Ktojej oblasti práva sa budem po štúdiu venovať je ešte vo hviezdach, no prvé v rebríčku sú samozrejme ľudské práva.

Hovoríte, že mnohí Rómovia nepoznajú svoje práva. Dá sa to zmeniť?

Vo väčšine prípadov bohužiaľ nie. Ani majorita nepozná všetky svoje práva. Najlepšia možnosť, ako to zlepšiť je využiť médiá vrátane sociálnych sietí a vzdelávať Rómov o týchto právach. Stretávať sa s mladými Rómami, aktívne komunikovať s komunitami. Nie je to jednoduché, no ani nemožné.

Zapojili ste sa do kampane pred nedávnym sčítaním obyvateľstva. S akými úskaliami ste sa stretli počas práce v teréne?

Musíme sa naučiť spolupracovať. Tu nastáva zase téma práva, keď Rómovia nevedia prečo je dôležité sčítať sa. Niektorí sa báli priznať k rómskej národnosti, iní sa zas hanbili. Preto sme tu my

a vysvetľujeme im, vzdelávame Rómov o ich právach a snažíme sa v nich vzbudiť dôveru. Je dôležité, aby sme sa nebáli prihlásiť k svojej identite, kultúre, národnosti.

Čomu sa chcete venovať po škole? Kde sa vidíte?

Snažím sa sústrediť na prítomnosť. Samozrejme vidím nielen seba, ale všetkých Rómov o krok bližšie k vysnívanej rovnosti. Určite sa budem ďalej venovať aktivizmu, leadershipu a organizovaniu, to viem s istotou.

Čo robíte vo voľnom čase?

V poslednej dobe zabúdam vyčleniť čas pre samú seba. Je toho veľa, no nikdy nepoviem nie dobrému filmu. Aj keď nešportujem aktívne, šport je pre mňa zaujímavý už od mala, zlepšuje mi náladu. Prechádzka prírodou s mojou obľúbenou hudbou je taktiež niečo, čo mi vie zlepšiť náladu. Čas je dôležitý a snažím sa ním čo najmenej mrhať, i keď všetci máme nie moc produktívne dni. Keď sa dá, čítam niečo zaujímavé alebo knihu, rada sledujem dokumentárne filmy.

Aké je vaše životné motto?

Životné motto nemám. Som nohami na zemi. Úprimnosť bude vždy na prvom mieste. Dlhú dobu som sa na svet pozerala cez ružové okuliare.

Text: Dominika Badžová

Združenie Zdieľanie podporuje tvorbu rómskych autorov

Vydávanie tlačенých a elektronických kníh rómskych autorov je cieľom činnosti občianskeho združenia Zdieľanie, ktoré od roku 2018 realizovalo štyri tituly. „Sme presvedčení, že je to nenásilná cesta, ako môže väčšinaová spoločnosť spoznávať Rómov, pochopiť ich život, kultúru, hodnotový systém a problémy, v ktorých žijú. Príbehy menia aj vedomie rómskych komunít,“ uviedla pre Romano nevo lil supervízorka, dramaturgička a režisérka Magda Kmeťková.

V roku 2018 vydali poviedky Aniny Botošovej Čarovné príbehy, v marci 2020 unikátny prozaický debut Nadeždy Malčekovej, ktorá píše pod pseudonymom Nela Nezábudková, Dievčatko z kláštora a v marci 2021 pokračovanie tohto románu pod názvom Ďateľinka.

Zatiaľ posledným titulom je výber z rozsiahleho diela poetky, prozačky a dramaticky Evy Pleškovej Gašparovej z Banskej Bystrice. Obsahuje poéziu, poviedky a dramatickú tvorbu tejto známej rómskej autorky. Niektoré básne v zbierke sú zhudobnené a znotované jej manželom, známym hudobníkom Cyrilom Pleškom. Súčasťou knihy je aj desať ilustrácií z dielne najmladšej generácie Pleškovcov, vnuka autorky Tibora Didiáša.

Tlačená kniha je vydaná súbežne v slovenskom a v rómskom jazyku, špecifikom je rómčina v severnom centrálnom dialekte (delenie podľa Matrasa, 2005). Cieľom je zachytenie jazykového kultúrneho odkazu rómskych predkov žijúcich v regióne severného Slovenska. Autorka zbierku bezplatne šíri na literárnych

besedách a rôznych kultúrnych podujatiach.

Elektronická verzia je oproti vytlačenej knihe rozšírená o dramatickú tvorbu autorky. Bezplatne si ju môžete stiahnuť na webe Vydavateľstva Elist – www.elist.sk.

„Výber z tvorby Evy Pleškovej Gašparovej vnímame ako efektívny nástroj, ktorým vieme zdieľať úctu k jazyku, histórii a spomienkam predkov a podporovať romipen. Poviedková tvorba vychádza predovšetkým zo spomienok rodičov na život podpolianskych Rómov počas druhej svetovej vojny, keďže sa ukazuje, že na mnohé zverstvá z tých dôb sa zabúda, a to sa stáva živnou pôdou na opätovný rast extrémizmu na Slovensku. Nemalá časť poviedok sa však dotkne aj súčasného života Rómov na Slovensku,“ vysvetľuje Kmeťková.

Poézia Evy Pleškovej Gašparovej prináša podľa členov združenia nielen literárnu hodnotu, silu a emócie veršov autorky, ale aj zušľachťovanie rómskeho jazyka. Pozitívnym dopadom je znižovanie rizík kultúrnej exkludovanosti rómskej poézie, keďže panuje predstava, že rómčina nie je pre poéziu dosť ušľachtilý jazyk.

„Zaujímavým počínom je v tomto zmysle aj znotovanie niektorých básní s možnosťou ich hudobného stvárnenia, čo je ideálny podklad pre malé javiskové formy a divadlá poézie na konzervatóriách s prevahou rómskych žiakov v odbore herectvo, či pre prácu ochotníckych divadelných súborov. Samotná dramatická tvorba v knihe poskytne divadelným súborom možnosť siahnuť po „komickom kuse“ zo súčasnosti od súčasnej rómskej autorky, čo

vnímame ako ojedinelý počín vo vydávaní tvorby rómskych autorov,“ dodáva Kmeťková.

Autorka pripravila rukopis v slovenskej a rómskej jazykovej mutácii. Umeleckým supervízorom projektu je scenáristka, dramaturgička a režisérka Magda Kmeťková. Jazykovým korektorom pre rómsku verziu knihy je prekladateľ Maroš Balog. Vydanie knihy odborne odporučila uznávaná rómska spisovateľka Zlatica Rusová. Kniha vyšla v spolupráci s Vydavateľstvom Elist v náklade 1 000 kusov, bola vydaná vďaka podpore Fondu na podporu kultúry národnostných menšín Slovenskej republiky.

(red)

Bývalý prezident Andrej Kiska: Pokiaľ sa nebude dobre dariť Rómom na Slovensku, nebude sa dobre dariť Slovensku

Andrej Kiska mal prvú skúsenosť s Rómami ešte ako dieťa. Bola to však šokujúca skúsenosť. S rodičmi chodil na túry do Slovenského raja a museli prechádzať okolo Letanovského mlyna. „Prejsť cez túto osadu so žobrajúcimi deťmi, cez tú biedu a špinu, bol pre mňa ako chlapca šok. Musím ale povedať, že teraz o päťdesiat rokov neskôr takéto šoky zažívam stále.“ Slovensko je podľa jeho slov civilizovaná vyspelá krajina, ale keď sa presuniete o pár kilometrov, nadobudnete pocit, že ste v najchudobnejších častiach Afriky. Kiska to vníma ako hanbu pre našu krajinu, ale aj obrovskú výzvu pre nás všetkých: Ako zlepšiť životné podmienky v rómskych komunitách?

Prečo musia Rómovia žiť aj v 21. storočí na okraji spoločnosti?

To je dobrá otázka. Vždy, keď chodím cez osady, hovorím si, že vyriešenie tejto problematiky je nie na jednu Nobelovu cenu, ale aj na viac. Je to obrovský balvan, ktorý nesieme z minulosti a aj v súčasnosti si s ním nevieme rady. Človek si samozrejme kladie otázku, v čom to zlyháva. Vidím tieto základné smery, ktorými by sme mali pomáhať: vzdelávanie, bývanie, odstránenie segregácie a zamestnávanie.

Čo by sa malo zmeniť v oblasti vzdelávania?

Svojho času som sa stretol napríklad s Janette Maziniovou Motlovou, ktorá pochádza z rómskej osady, kde jej ako malému dievčatku potkany okusovali prsty na nohách. Dnes je to úžasná, inteligentná a vzdelaná žena s vysokou školou. Keď som sa jej pýtal, čo sa stalo a ako je to možné, že dievča z rómskej osady sa stane úspešnou ženou, odpovedala, že jej pomohla učiteľka, ktorá ju viedla ku vzdelaniu.

Niekde tu by som začal. Mnohé z aktivít, ktoré boli a sú rozbehnuté, sú dobré, ale stále je to ešte strašne chabé. Deti musia mať dobrú predškolskú prípravu. Napríklad v Hrabušiciach neďaleko Popradu navštevujú rómske deti materskú školu už od troch rokov. Vedomosti, ktoré tam nadobudnú, sú pre ne natoľko prospešné, že sa to odzrkadlí aj počas štúdia na základnej škole. Problém je, že rómske dieťa príde do školy a nevie poriadne po slovensky, nerozumie významu slov, chýbajú mu hygienické návyky, a tak sa nevie uchytiť. Neuvedomujeme si, že ak dieťa neukončí základnú školu a necháme ho prepadnúť, potom je veľmi ťažké posunúť ho na ďalší stupeň vzdelávania. A to nehovorím o tom, že kedysi bol tzv. biznis založený na tom, že sa rómske deti umiestňovali do špeciálnych základných škôl.

Spomínali ste odstraňovanie segregácie a zvýšenie zamestnanosti.

Na Slovensku prebehla skúšobná anketa prostredníctvom neziskovej organizácie, kde si dvaja

uchádzači o zamestnanie s rovnakým vzdelaním podali žiadosť o prijatie do zamestnania na tú istú pracovnú pozíciu. Ibaže jeden z nich mal rómske meno a ten druhý slovenské. Odozva na žiadosť, kde bolo uvedené rómske meno, bola o polovicu nižšia. Moji známi z Batizoviec hovoria, že dostanú pozvánku na pracovný pohovor, a keď ich zbadajú vo dverách, že sú Rómovia, tak ich rovno pošlú preč. Úmyselné vylučovanie Rómov, ktorí chcú naozaj pracovať je ďalší veľký problém. My im nedáme šancu.

Bývať v chatrči, kde v noci zamrzne voda a kde spia malé deti, je v dnešných pomeroch strašné. Veľké percento Rómov si chce zlepšiť svoje životné podmienky, ale nedokážu si sami pomôcť, napríklad s vysporiadaním pozemkov, zavedením infraštruktúry. Niekedy v minulosti sa nariadením (vlády a samospráv počas slovenského štátu, pozn. red.) museli rómske komunity ubytovať mimo obce alebo mesta. Teraz sú tam už zabývané generácie na cudzích pozemkoch, ale bez pomoci štátnych orgánov a iných inštitúcií si nedokážu dať rady.

V obci Polomka na strednom Slovensku som sa dostal do uličky malej rómskej osady. Mám pocit, že od mojich detských čias sa nič nezmenilo okrem satelitných tanierov, ktoré na tých chalúpkach pribudli. Neskôr, keď som začal podnikáť, mal som možnosť zamestnať niektorých Rómov. Tu neďaleko od nás je dedinka Batizovce, kde som chodieval do rómskych rodín. Je pravda, že vonku bola špina a bieda, ale vo vnútri mali čisto, teplo, dal som si s nimi jedlo, ktoré mi pripravili, podiskutovali sme. Mám veľa pozitívnych skúseností a zážitkov s Rómami.

Prečo časť slovenských Rómov žije v prostredí, ktoré je nevyhovujúce a zdravie ohrozuje?

Z môjho pohľadu sa tejto problematike politici nedostatočne venujú. Dôvodom je, že sa boja straty bodov u časti svojich voličov. Aj napriek tomu, že vedia, že to treba spraviť, nebudú zavádzať úspešné programy do praxe, pretože časom, pôsobením extrémistov a populistov tu vznikla veľmi silná protirómska nálada. Keď niekto povie, že chce pomáhať Rómom, tak sa proti nemu postaví veľká skupina obyvateľov Slovenska. Politici viac myslia na svoju moc a svoje preferencie ako na blaho svojej krajiny.

My sme ako štát dostali zhruba 300 miliónov eur na riešenie rómskej problematiky. Takže peniaze sú. Aj medzi Rómami sú slušní, vzdelaní, pracujúci, ale sú aj takí, rovnako ako v majorite, s ktorými sa nedá. Našou dôležitou úlohou je pracovať s ľuďmi, ktorí chcú zmeniť svoj život, sú ochotní robiť a dať im šancu. Je to nesmierne ťažká cesta, lebo vylúčeným Rómom chýbajú pracovné návyky. Ale musíme s nimi pracovať. Ešte ako prezident som prízvukoval, že pokiaľ sa Rómom nebude dobre dariť na Slovensku, tak sa nebude

◆ Andrej Kiska. Foto: Martin Fočar

dobre dariť Slovensku. Posledné, čo by sme si mali želať je, aby sme ako pštrosy skrývali svoje hlavy do piesku pred problémami. Ale keď sa niekde veľmi vyostria problémy, potom zrazu vidíme štátnych úradníkov, ktorí sa neúčinne snažia niečo riešiť.

V pozícii prezidenta Slovenskej republiky ste sa stretávali s politikmi v rámci Európy a sveta. Ako reagovali na to, že časť Rómov na Slovensku žije v extrémnej chudobe?

Nie je to len problém Slovenska, napríklad v Rumunsku žijú dva milióny Rómov. Rómovia sú v Maďarsku, Česku, Španielsku, Francúzsku, Nemecku, no v menších počtoch. Peniaze z európskych fondov máme a je len na nás, ako s nimi naložíme. Európska komisia nám nebude dávať presné manuály riešení, ako zlepšiť životnú úroveň v rómskych komunitách. Je to len na nás. Na základe stretnutí s ľuďmi z tretieho sektora zisťujem, že riešenia sú dostupné a realizovateľné. Dôležité je, aby si to vláda vzala ako prioritu a vážne sa tým zaoberala.

Čo by mali samotní Rómovia urobiť, aby neboli terčom kritiky, nielen pre extrémistické skupiny?

Mrzí ma, že som zopárkrát stretol úspešných Rómov a za svoj rómsky pôvod sa hanbili. Mali by ukázať pred verejnosťou, čo dokázali. Aj ostatní to môžu dokázať, ale zároveň ich treba motivovať, aby sami na sebe pracovali a menili sa k lepšiemu. Rómovia by mali chytať každú šancu, ktorá sa im naskytne. My ostatní by sme sa mohli vžiť do situácie, že sa narodíme niekde v rómskej osade do zlého prostredia bez základných životných potrieb. Uvedomiť si, aké veľmi ťažké je vymaniť sa zo zovretia chudobou.

Čo nám môžete povedať o projekte, do ktorého chcete zapojiť ženy z rómskych lokalít?

Veľmi rád by som dal šancu mladým Rómkam, ktoré majú chuť pracovať a sú zručné, aby si prácu mohli nájsť. Tam, kde je dostatok Rómov ochotných pracovať by mala vzniknúť fabrika. Som presvedčený, že ich je nesmierne veľa. Uvažujeme nad Levočou a Kežmar-

kom. Ak by sa nám to podarilo úspešne rozbehnúť, budeme tieto kapacity zvyšovať aj v ďalších miestach s mnohopočetným rómskym obyvateľstvom, ako napríklad Luník IX v Košiciach, Dobšiná, Trebišov.

Projekt, o ktorom uvažujem a pracujem na ňom by mal zamestnať mladé Rómky ako šičky. Ženy budú pracovať vo fabrike, ktorá bude vyrábať módné oblečenie a doplnky. Cieľom je nájsť rómske dievčatá, ktoré skončili školu v danom odbore, alebo dať príležitosť takým, ktoré sú zručné a chcú na sebe pracovať, pretože im vieme poskytnúť aj školenie. Následne im dať prácu, za ktorú dostanú mzdu vyššiu než je minimálna mzda. Akceptujeme to, že na začiatku nemajú pracovné návyky a výkonnosť nebude taká vysoká ako u šičiek s dlhodobou praxou. Chceme vytvoriť kombináciu, aby v podniku pracovalo minimálne päťdesiat percent žien rómskeho pôvodu. Základom bude kvalitné pracovné a motivujúce prostredie a dobré vzťahy medzi rómskymi a nerómskymi zamestnancami.

Text: Martin Fočar

Podnikateľka Monika Tankoová: Žiť tradične nie je zlé, len je to iné. Takto vieme, že nás niekto potrebuje

Monika Tankoová pochádza zo Zlatých Klasov v okrese Dunajská Streda. Často spomína na svojich starých rodičov, u ktorých bývala v Bratislave. Jej príbeh je inšpiratívny aj preto, že sa z komunity olašských Rómov ocitla u rumungrov. Najprv žila v Bratislave, neskôr sa rodina odsťahovala do osady v Zlatých Klasoch. „Tam to nebolo jednoduché. Žili sme v dome, ktorý nemal vodu, kde nebol záchod. Bolo to zlé. Bývala som s bratrancami, s otcovými bratmi, a v tom jednom dome nás naozaj bolo veľa. Ja som neskôr mala šťastie, lebo som sa vrátila do Bratislavy k dedkovi a babke, ktorí ma potom vychovali.“ Moniku som navštívila v cukrárni Luko v Petržalke, ktorú vlastní.

Akých ste mali spolužiakov v základnej škole?

Do šiestej triedy som bola v Bratislave, základnú školu som dokončila v Zlatých Klasoch. Mala som výborných spolužiakov, ale problém bol v tom, že polovica detí boli Maďari, ostatní boli Rómovia. Lenže ja som olašská Rómkka, a tých je tam málo. Diskrimináciu som pocítovala aj medzi nami Rómami. Neskôr sme si našli k sebe cestu a s mnohými som dodnes v kontakte.

Hovoríte po maďarsky alebo po rómsky?

Rozumiem, ale nerozprávam. Rodina z otcovej strany boli olašskí Rómovia, ale mamin nevlastný otec, čo ma vychoval, bol rumunger, tak som si z každej strany niečo povytahovala a rozumiem.

Kam smerovali vaše kroky po základnej škole?

Išla som na Strednú odbornú školu Na pántoch v Rači so zameraním na gastro. Tam už to bolo iné. Mala som šťastie, že mi nedávali pocítiť, že som Rómkka. Skôr medzi Rómami to bolo horšie ako medzi majoritou.

Prečo?

Olašskí Rómovia majú nejaké svoje „čaro“. Neviem, ako to pekne nazvať, ale robia si zlé meno, bohužiaľ. Veľakrát sú spokojní so systémom, ktorý v komunite funguje a zároveň žijú z dávok. Nepotrebuje sa ďalej rozvíjať, jednoducho sú zastaralí. Je to zlé...

Čo hovoríte na rómsku kultúru a tradície?

Ja svoju kultúru milujem, či jednu, či druhú. Vo svete je to tak, že sa ľudia posunuli a že sú na rómsťvo naozaj hrdí a aj vedia ukázať, že máme naozaj krásnu kultúru. Zároveň tu na Slovensku diskriminácia funguje stále. Ak niekde poviete, že ste Rómkka, tak sa k vám automaticky aj tak správajú. Trvá dlhšie, kým si vybudujete rešpekt, meno a musíte si ho viac vybojovať.

Keď hovoríte o olašskej kultúre, spomínate si z detstva na nejaké zvyky?

Tých zvykov bolo milión, aj tradícií. Čo ma vždy prekvapovalo,

♦ Monika Tankoová: „Pracujem ako čašníčka od štrnástich rokov, takže v gastronómii som bola naozaj od detstva“.

bola úslužnosť žien. Jednoducho žena je tá, ktorá sa má starať o muža, aby bol spokojný a šťastný, lebo to je dôležitejšie. Až potom sa môže mať niekto iný dobre. A tiež ma prekvapovalo, že ženy nesedeli s mužmi, lebo nemohli počúvať to, čo rozoberajú. Najmladšia žena sa vždy musela starať, aby ukázala aká je šikovná, ako ju vychovali a ako všetko vie.

Ako ste to mali vy?

Keďže som jedináčik, tak to naučili iba mňa, ale zase ma to naučili dobre. To sa mi vždy páčilo. Viem, znie to hrozne, ale páčila sa mi predstava, že vďaka mne je niekto šťastný. Ja robím pre niekoho niečo. Či už pre muža, alebo pre rodinu.

V diskusiách o postavení rómskych alebo moslimských žien počujeme často skreslené a subjektívne názory.

V rámci emancipácie bojujeme a chceme byť rovnocenné. Ale žiť tradične nie je zlé. Aspoň takto vieme, že nás niekto potrebuje. Podľa mňa to zlé nie je, len je to iné.

Ako sa vám podarilo vymaniť z komunity?

Musela som odísť. Doma to nebolo dobré. Vrátila som sa do Bratislavy k babke a dedkovi. Tam bola láska, dedko ma miloval najviac na svete, viac ako zvyšok rodiny. On dával pozor, aby som chodila do školy, aby som sa snažila, aby som niečo v živote dokázala. A pre mňa to bol najinšpiratívnejší človek na svete. On bol milý ku každému a bolo jedno, kto to je. Či bol k nemu človek zlý, či dobrý, naozaj, on bol vždy len dobrý. Mal dobré nápady, vedel ako reagovať. Vždy som

si hovorila, že toto je človek, ktorý ma toho veľa naučí. Hovorila som si, že raz taká budem aj ja.

Okrem toho, že ste úspešná v profesijnej sfére, môžete sa pochváliť aj krásnou dcérou. Narážam na zmiešané vzťahy a manželstvá a na stret dvoch rozličných kultúr.

Ja som v tomto typická Rómkka. Ten temperament je na rozdávanie pre všetkých. Vieme preháňať a veľmi. Vždy som si musela dupnúť, že ja musím mať pravdu, ale inak sme nenarazili na nič, čo by prekážalo.

Nerobíme to naschvál, máme to tak a nevieme, či to je odtiaľ, že sme od malička videli ako sa ženy správajú. Ženy aj napriek tomu, že sú v hierarchii úplne inde, čo sa domácich hádok týka, majú posledné slovo. Lebo tam si ho vedia vybojovať. V spoločnosti ukazujeme, že sme hrdé na toho chlapa, a že je pre nás ten najdôležitejší.

Spomínate výchovu. Ako výchova súvisí s tým, ako sa v živote správame?

Boli sme vychovávaní v nejakej viere, v tradíciách. Vysvetľovali nám od malička, že veci takto fungujú. A zrazu, keď zájdete za hranicu tradičného života, zistíte, že to tak nie je. Keďže my v tej komunite vyrastáme, nedostane sa k nám veľa impulzov zvonka. Keď vidíme iné veci napríklad v televízii, je to doma zahabané pod koberec. Len potom tu sú ľudia, ktorým sa podarí z komunity vyjsť a vidia, že to tak nie je. A teraz, buď sa prispôbia alebo sa vrátia do komunity. To je tiež o tom, či vonku stretnete ľudí, ktorí vám rozumejú, pochopia vás a pomôžu. Alebo stretnete takých ľudí, u kto-

rych predsudky robia svoje. A vy si poviete, že doma mali všetci pravdu a vrátite sa naspäť do komunity. A znovu sa nebudete rozvíjať, pretože tam tých možností veľa nie je.

Preferujete život mimo komunity a nezávislosť?

Ak ste pribojná a viete si povedať, tak prečo nie. Stojí to však veľa síl. Nie je to jednoduché, ako keď si povie Neróm, že idem. Nie je to také, predsudky tam stále sú.

Spomínali ste život v komunite a mimo nej. Aký je život za hranicou svojej vlastnej komunity?

Máte viac príležitostí, väčší rozhľad. Vyjdete z tej bubliny, ktorej členovia si k sebe nepúšťajú veľa ľudí, a keď si ich aj pustia, neberú ich vážne. Opačné názory nevnímajú, pretože sú od malička vedení k niečomu. Viem, že pre mnohých členov mojej rodiny som hanbou, pretože som ich opustila, odišla som odtiaľ, nestretávam sa s niektorými z nich. Teraz mi to príde až vtipné. A prečo? Lebo som sa odčlenila, lebo som niečo dosiahla a ukázala svetu, že aj ja niečo viem.

Aký bol život v Bratislave?

Chodila som do školy a popri štúdiu som mala brigádu, aby som starým rodičom pomohla s nájomom, pretože oni tých peniažkov veľa nemali. Pomáhala som im ako sa dalo. Mala som šťastie, že ma brigádne zamestnali tí, u ktorých som praxovala. Neskôr som sa osamostatnila a bývala som sama. Stále som pracovala a pracovala.

Čo všetko ste sa naučili?

Väčšinu času som pracovala ako čašníčka, brigádovala som

v kaviarňach, takže v rámci gastru som sa naučila všetko. Pracovala som v kuchyni, do školy som chodila týždeň a týždeň som mala prax. Mala som šťastie, že som pracovala aj v rakúskom hoteli. Tam som sa znova naučila niečo nové.

Muselo to byť veľmi náročné obdobie. Kedy ste sa rozhodli začať podnikať?

Pracujem ako čašníčka od štrnástich rokov, takže v gastronómii som bola naozaj od detstva. Pred dvomi rokmi som odkúpila pizzeriu a tento rok cukráreň. Myslela som, že mám dosť skúseností, a keď prišla príležitosť, vyskúšala som to. Zatiaľ sa darí, vďaka Bohu.

Ako vyzerá váš deň?

Riešim všetko a keď treba, robím čašníčku, ak to je potrebné idem do kuchyne, pečiem. Veľmi ma baví piecť do vitríny torty a zákusky.

Pamätáte si na prvého zákazníka?

Áno. Bolo to super, pretože prišli dve ženy a tešili sa, že sme znovu otvorili. Predtým tu bola cukráreň, lenže my sme ju na chvíľu zatvorili, aby som si to tu prerobila podľa seba. Dámy sa veľmi tešili.

Aké máte ďalšie plány?

Som spokojná, ale toto mi nestačí, potrebujem sa posúvať ďalej a baví ma to. Ešte by som niečo chcela, ale nie v gastronómii. Rozmýšľam zatiaľ nad kníhkupectvom, a tam by sme chceli robiť besiedky pre deti a otvárať témy. Nejaké čítanie z knížiek.

Text a foto: Dominika Badžová

♦ Michal Wiezik (RE)

<<< str. 3 **Lucia Ďuriš Nicholsonová (RE)**

„Mne a mojím kolegom z EMPL (komisie pre zamestnanosť a sociálne veci, pozn. red.) trvalo veľmi dlho, kým sa nám podarilo dostať túto rezolúciu k rómskym osadám na program plenárky, o to viac sa teším na odpoveď komisie. Som rada, že v pléne vznikla k rezolúcii mohutná diskusia. Rezolúcia vznikla na základe delegácie, ktorú som v novembri 2021 viedla do slovenských osád. Naspäť do Bruselu som vtedy priniesla aj dokumentárny film. Odzrkadľoval realitu. Tisíce ľudí bez elektriny, bez pripojenia k verejnému zdroju pitnej vody, bez kanalizácie. Tony toxických skládok, ktoré zamoľujú celé územia. Cez deň ich obžierajú zúbožené psy, v noci z nich vybiehajú potkany, ktoré obhrýzajú deti v spánku. Deti majú viditeľné jazvy na tvárach, majú svrab a sú hladné. Ukázala som film niekoľkým eurokomisármi a mnohým europoslancami. Všetci boli šokovaní. Ako je možné, že to Slovensko pred nami tak dlho skrývalo? Nič neskrývalo, len my sme sa zle pýtali a stačili nám oficiálne čísla, ktoré vyzerajú dobre na papier. V celej Európe narastá extrémizmus a rasizmus, politici z členských štátov na vládnej aj lokálnej úrovni nemajú politickú vôľu riešiť problémy menšín, lebo majú záujem o hlasy väčšiny. Musíme vyzvať členské štáty, aby vytiahli zo šuplíkov stratégie a akčné plány a začali tie ciele reálne plniť. A pri vyhodnocovaní projektov a politík sa nesmieme uspokojiť s výstupmi, vyhodnocovať musíme reálne výsledky.“

Robert Hajšel (S&D)

„Po dlhom období pandémie čelíme enormnému nárastu cien energií a tovaru a zhoršujúca sa situácia bude najväčšou skúškou práve pre najzraniteľnejších, tak seniorov ako aj marginalizované komunity, vrátane Rómov. Je naozaj alarmujúce, ak každý tretí Róm v Európskej únii stále žije bez prístupu k pitnej vode a nezamestnanosť sa pohybuje na úrovni 60%, čo má negatívny dopad na osud celých generácií, zdravotnú situáciu, školskú dochádzku maloletých. Nie je to len problém Slovenska a mám vážnu obavu, že situácia sa v dohľadnej dobe nezmení, ak neprijmeme adekvátne európske riešenia. Európska únia sa tvári byť funkčnou sociálno-trhovou spoločnosťou, ale súdiac podľa životnej úrovne najzraniteľnejších skupín obyvateľstva, až také ružové to ani zďaleka nie je a pod hranicu chudoby sa v dôsledku vysokých cien energie v štátoch ako Slovensko dostanú aj širšie vrstvy obyvateľstva.“

Martin Hojsík (RE)

„Na Slovensku máme dlh voči generáciám Rómov. Rómske deti, ktoré pochádzajú z osady sú až príliš často odsúdené na neúspech. Syste-

maticky posielame rómske deti do špeciálnych škôl, aj keď to nie je nutné. Rozdiel medzi nimi a ich rovesníkmi z majority sa potom len prehĺbuje, zaostávajú v učive a napokon po ukončení povinnej dochádzky je pre nich takmer nemožné pokračovať v ďalšom vzdelávaní. Na trhu práce sú Rómovia a Rómky ešte stále nadmerne diskriminovaní, a preto pokračuje začarovaný kruh vylúčených komunít. Podpora rodín, ktoré žijú v osadách preto musí prísť ešte v predškolskom veku. Na Slovensku v tejto oblasti robia už roky skvelú prácu viaceré neziskové organizácie. No vyrovnávanie rozdielov musí byť systematicky podporované aj zo štátnej úrovne. Preto podporujem, aby v rozpočte plánov obnovy členských krajín bolo zahrnuté aj začleňovanie marginalizovaných rómskych komunít do spoločnosti.“

Eugen Jurzyca (ECR)

„Podľa mňa je kľúčové vyhodnocovať užitočnosť a efektívnosť finančnej pomoci Rómom žijúcim v osadách, a to aj spätne. V tomto by mohol významnú úlohu zohrať aj Európsky dvor audítorov. Nesúhlasím s tým, aby sa samosprávam, ktoré doteraz tento problém nedokázali vyriešiť, zamedzil prístup ku všetkým eurofondom.“

Miriam Lexmann (EPP)

„Uznesenie o situácii Rómov žijúcich v osadách reflektovalo na mnohé problémy, ktoré napokon poslanci Európskeho parlamentu mali možnosť pozorovať aj počas oficiálnej návštevy na Slovensku. Mnohé regióny a mestá sa pri riešení otázky marginalizovaných rómskych komunít však stretávajú s nadmernou administratívnou záťažou či inými štrukturálnymi a byrokratickými prekážkami. Preto oceňujem, že uznesenie zahŕňa aj môj návrh na podporu tých miest a regiónov, ktoré sa zapájajú do projektov na riešenie otázky marginalizovaných rómskych komunít, a to za súčasného poskytnutia podpory na riešenie otázok širšej komunity na danom mieste.“

Peter Pollák (EPP)

„Napriek tomu, že Európska komisia má v poradí už druhú desaťročnú rómsku stratégiu, napriek tomu, že posielame miliardy členským štátom na zlepšenie situácie Rómov, napriek tomu, že aj členské štáty majú vlastné stratégie, nestačí to. Napriek miliardám, stratégiám či plánom deti žijú v Únii bez vody, bez vzdelania, ich rodičia sú bez práce, jednoducho bez budúcnosti. Nestačí mať len prázdne slová, potrebujeme mať páky na tých, ktorí odmietajú v členských krajinách priňať dôstojný život aj do najchudobnejších osád v Európe. Je neakceptovateľné, že mnohé samosprá-

♦ Eugen Jurzyca (ECR)

♦ Martin Hojsík (RE)

♦ Peter Pollák (EPP)

♦ Miroslav Radačovský (NI)

♦ Miriam Lexmann (EPP)

♦ Lucia Ďuriš Nicholsonová (RE)

♦ Robert Hajšel (S&D)

♦ Ivan Štefanec (EPP)

vy využívajú európske peniaze na čokoľvek, no na rómske osady peniaze nechcú. Žiadam všetky európske inštitúcie a členské štáty, aby začali konať, pretože rómske deti sú rovnaké ako ostatné deti v Európe a majú právo plniť si svoje sny.“

Miroslav Radačovský (NI)

„Navrhovanému uzneseniu o situácii Rómov žijúcich v osadách Európskej únie sa v podstate nedá čo vytknúť. Návrh uznesenia je objektívny, vecný, konštruktívny. Bývanie, vzdelávanie, životné prostredie, zamestnanosť musia byť prioritou nielen pre EÚ, ale predovšetkým vlády národných štátov, teda aj pre Slovenskú republiku. Na to sú však potrebné finančné prostriedky a ich správne nasmerovanie. Doterajšie nasmerovanie finančných prostriedkov prostredníctvom rôznych splnomocnencov a občianskych združení sa minulo účinkom. Finančné prostriedky musia byť nasmerované do regiónov, miestnych samospráv, starostom obcí. Teda tam, kde sa problé-

mu rómskych osád najviac rozumie. A že sa problém riešiť dá, tak uvediem nasledujúci príklad: Súčasná slovenská vláda dokázala v priebehu niekoľkých dní vytvoriť celé mestečko s teplou vodou, kanalizáciou a internetom pre amerických vojakov. Slovenský Róm nie je o nič menej, a pokiaľ by sa táto snaha vyvinula aj v prospech rómskych osád, tak problém by sa dal rýchlo vyriešiť. Stotožňujem sa s návrhom uznesenia, že je potrebné odstrániť rómske osady, považujem za potrebné doplniť, že je ich potrebné odstrániť civilizovaným a právne akceptovateľným spôsobom.“

Ivan Štefanec (EPP)

„Skutočnosť, že v Európskej únii stále žijú ľudia, ktorí nemajú prístup k základným životným potrebám nás znepokojuje. Preto musíme urýchlene riešiť zľú situáciu Rómov žijúcich v osadách komplexným a účinným spôsobom prostredníctvom vhodných krátkodobých a dlhodobých poli-

tík podporovaných dostatočnými finančnými prostriedkami Európskej únie a členských štátov, aby sa zabezpečilo, že sa na Rómov v Európskej únii a susedných krajinách nezabudne. Našími hlavnými prioritami v tejto otázke sú bezpečné a primerané bývanie, zamestnanosť, vzdelávanie, prístup ku kľúčovým službám, ako aj boj proti neznášanlivosti.“

Michal Wiezik (RE)

„Tisíce ľudí v rómskych osadách v Európskej únii žijú v chudobe a nedôstojných podmienkach, a to napriek značným zdrojom, ktoré sú k dispozícii prostredníctvom eurofondov, najmä Európskeho sociálneho fondu+. V Európskom parlamente upozorňujeme aj na nedostatok politickej vôle štátov túto situáciu riešiť a zlepšiť. Je nemysliteľné, aby sme v roku 2022 mali napriek zdrojom z Európskej únie na Slovensku množstvo ľudí bez prístupu k pitnej vode, elektrine, kanalizácii a odpadovým zariadeniam.“

Rómovia a queer komunita

♦ Ilustračná fotografia. Foto: pixabay.com

Byť Rómom na Slovensku je náročné. My, Rómovia, o tom vieme svoje. Sme takmer dennodenne konfrontovaní s rasizmom, nenávisťou a s predsudkami. Je náročné nájsť si v škole nerómskych kamarátov, získať priazeň a dôveru učiteľov, že si to do školy nechodíte iba útrpne odsedieť. Je náročné nájsť si v dospelosti prácu, na ktorú máte schopnosti a vzdelanie. Tmavá pokožka tvorí clonu, cez ktorú je takmer nemožné ukázať spoločnosti, že ste jej plnohodnotnou súčasťou.

Tieto polienka Rómovi pred nohy dopadajú celý život. Celý život ich prekračuje, občas ho potknú, inokedy iba pribrzdia na jeho ceste. Stále sú však prekážkami, ktoré ho vychyľujú z rovnováhy a brzdia. S rasizmom, nenávisťou a predsudkami sa stretáva maličký rómsky človečik už v škôlke, neskôr v škole, na ulici, v obchode, v práci. Samozrejme, že to ovplyvňuje aj partnerské vzťahy. A to v celej škále života. Ak si čokoládovej ako majorita a svojou láskou je človek v svetlejšom farebnom spektre, je veľká pravdepodobnosť, že rodina a okolie vám to dajú bolestne najavo.

Keď sme pri farebných spektrách a v kontexte októbrovej popravy dvoch queer ľudí na Zámockej ulici v Bratislave, ako asi neprijatie, diskrimináciu, nenávisť, predsudky a vylúčenie vnímajú dúhová ľudia z rómskej komunity?

Keď som robila rozhovor s Ivetou Radičovou, zhovárali sme sa aj o vnímavosti slovenskej spoločnosti, o jej schopnosti akceptovať Rómov a všeobecne ľudí s inakosťou. Svoje zamyslenie ukončila provokatívnou otázkou: „Predstavte si, že dnes, pri dnešnom nastavení slovenskej spoločnosti a politiky, by do školy prišiel rómsky žiak adoptovaný homosexuálnym párom. Ako by bol prijatý?“

Otázka ostala visieť vo vzduchu bez odpovede. Rozmýšľam nad ňou, odkedy padla. A dnes to budú už skoro štyri roky...

Keď ma nedávno môj dobrý priateľ Daniel Bunda pozval ako diváčku na talkshow

z projektu ROMAIE na tému Rómovia a LGBTI+ komunita, ktorú moderoval, neváhala som a pozvanie som prijala. Aj kvôli otázke profesorky Radičovej, ktorá už štyri roky „výkričníkuje“ v mojom vnútri. A tak trochu aj zo zvedavosti. Nepatrím totiž do queer komunity a je pre mňa pri všetkej fantázii, ktorú mám ťažko predstaviteľné, čo prežíva gay či lesba s inou farbou pleti a s rómskou etnicitou na Slovensku.

Pamätám si na prvého gaya, ktorého som spoznala. Mala som asi sedemnást rokov a skvelú brigádu. Vysnený džob. Prvý deň ako sprievodkyňa na hrade. Hoci som sa prenáramne tešila, lomcoval mnou aj obrovský stres. Noví ľudia, nové prostredie a úplne iný typ práce, aký som doteraz robila. Stála som vonku, pred vstupom do hradu. Bol koniec zimy, ale jar nikde, chlad ma štípal na lícach aj na prstoch rúk. Akoby mi pichal chladné špendlíky pod nechty. Mala som teplú bundu, šál a čiapku, ale ani tie nedokázali zime odolávať. Zrazu sa neďaleko mňa pristavil nejaký chlapec. Postávali sme, drkotali zubami od zimy a nesmelo začali rozvíjať rozhovor. Zoznámili sme sa a zistili, že z nás budú kolegovia. Od prvého momentu mi bolo jasné, že je gay. Neviem ako, proste som to vedela. Je to podobné, ako keď niekoho vidíte prvýkrát a všimnete si, že má kučeravé vlasy. V hlave sa vám ten fakt uloží a ďalej ho neriešite. Mne sa vtedy uložilo, že je gay a ďalej som to neriešila. Jednoducho je to skutočnosť a basta fidli.

Bol to dobrý kolega a skvelý sprievodca, bol balzam na dušu počúvať jeho výklad. Aj keď sme všetci hovorili to isté, on vedel sprievodcovský výklad podať tak, že sa človeku zdalo, že ho počuje prvýkrát, hoci sme ho všetci vedeli rapkať aj o polnoci a odzadu. Od nášho zimného stretnutia sme toho veľa prežili, často sa zhovárali, smiali aj plakali, keď bolo treba, a stali sa z nás priatelia.

Bolo to raz v lete, v plnej turistickú sezónu, keď sme sedeli ráno na lavičke pri fontáne na hradnom dvore a ja som mala pocit, že mi chce povedať niečo veľmi dôležité. Pa-

mätám si na jeho výraz tváre, v ktorom sa miešal stres a strach. Začala som sa báť. Ráno ale nenabral odvahy. Iba sa ošival. „Čo ťa trápi?“ spýtala som sa ho a on sa rýchlo postavil a hodil hlavou na prvú skupinku návštevníkov. Odlahlo mu, že nemusí tu a teraz. Ponáhľajúc sa so skupinkou k pokladni stihol iba vydýchnuť: „Po robote...“.

V ten deň mi bolo od rána jasné, že sa v jeho živote deje niečo veľmi vážne. Čím bližšie bola záverečná, tým bol nepokojnejší. Až sa mi zdalo, že odo mňa bočí. Čohosi sa bál. Čosi ho dusilo. Večer sme s desiatkami kilometrov v nohách sedeli opäť pri fontáne. Bola som netrpezlivá. „Tak von s tým,“ povedala som direktívne. Jeho predslov bol dlhý. Začínala som sa báť ešte viac, aká to bude jóbovka. V shakespearovskom monológovi hovoril o našom priateľstve, ako si ho váži a o tom, ako to už dlhšie v sebe nemôže dusiť a musí sa mi zdôveriť. Potom mi odrazu pozrel rovno do očí a vypadlo z neho: „Michelle, ja som gay“.

Nie som úplne hrdá na svoju reakciu, pretože som sa zasmiala. Ale nie výsmešne! Zasmiala som sa preto, lebo som čakala, že mi povie niečo naozaj zlé, že:

- je smrteľne chorý,
- zabil človeka a mŕtvolu schoval v hradnej mučiarni,
- prehral rodičovský dom v kasíne,
- začal počúvať dychočku, alebo že sa stala nejaká iná hrôzostrašná vec.

Zasmiala som sa preto, lebo keď mi to hovoril, vyzeral, chudáčisko, akoby išiel na popravu. Objala som ho a povedala mu, že ja to predsa už dávno viem. A hneď som mu rýchlo vysvetlila aj dôvod môjho smiechu. Bol veľmi zaskočený. Vraj nečakal to, že aj napriek tomu, že viem, že je gay sa budeme vedieť spolu aj naďalej baviť a byť priateľmi. Aj takto môže vyzeráť coming out. Proces, pri ktorom človek rozpoznáva a akceptuje svoju menšinovú emocionálnu a sexuálnu orientáciu alebo sexuálnu identitu a zdôverí sa s touto orientáciou alebo identitou iným osobám. Je to okamih, kedy človek

prestane svoju orientáciu alebo identitu tájiť pred svojím okolím.

Nie je to hrôzostrašné? Veď to je akoby za vami prišiel človek a ustráchané vás informoval, že má kučeravé vlasy a je prekvapený z toho, že aj napriek tomu, sa s ním bavíte.

Dodnes sa spolu bavíme a sú z nás skvelí kamaráti. Prednedávnom sme spolu išli z Bratislavy a takmer sme si v aute vykričali hrdlo. Stáli sme v zápche a keďže sme si nechceli pokaziť pekný deň, tak sme vypeckovali rádio a spievali staré R&B hity. Úchytom som naňho hodila očkom, aký je prirodzený, šťastný a sám sebou a vždy sa mi pripomenul ten večerný moment, keď pred mnou urobil svoj coming out. Uvedomila som si, že v tejto chvíli môžeme byť spolu obaja slobodní, prirodzení a sami sebou len vďaka vzájomnému prijatiu, rešpektu a akceptovaniu.

Neskôr mi do života prišiel Danko. Danko je Róm a gay v jednom. Vďaka nemu som dostala možnosť rozmýšľať nad tým, čo všetko prináša fakt, že človek patrí do zdvojenej menšiny na Slovensku. A sú to šialené veci. Veď je predsa hrozné, že sa o dvojitej diskriminácii bavíme vo vyspelej demokratickej spoločnosti. V spoločnosti, ktorá sa hrdlo hlási k Všeobecnej deklarácii ľudských práv. Myslím si, že k podobným zamysleniam na základe reálnych a veľmi tvrdých životných skúseností, by nemalo vôbec prichádzať! Veď my tu žijeme všetci spoločne a spoločne tvoríme túto krajinu. Nemusíme sa tu všetci ľúbiť, ale nesmieme nenávidieť a na základe toho všetku inakosť odsudzovať ako neprirodzenú a nehodnú slušného a plnohodnotného života. Stačí tak málo. Stačí, že sa budeme navzájom rešpektovať. Dnes totiž môže byť pokojne lekár – záchranár, ktorý vášmu dieťaťu prišiel na húkajúcej sanitke zachrániť život, gay. A právnička, ktorá vám pomáha založiť občianske združenie môže mať babku Rómkou. My tu predsa nežijeme v oddelených škatulkách podľa farieb spektra. Kedy to pochopíme?

Sedím na Dankovej talkshow ROMALE. Janette Motlová, riaditeľka Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie, sa netají tým, že je hrdá Rómka. Jej syn Marek, ktorý už žiaľ medzi nami nie je, bol homosexuál. *„Keď som dostala pozvanie na nejakú udalosť, kde som mala rozprávať o tom, že som matka, ktorá má syna homosexuála, najskôr som sa ho spýtala, či môžem. On mi povedal, že nie. Pretože ma veľa ľudí pozná a každému by bolo jasné, kto je jej syn.“*

Toto bolo pre Janette vždy precitnutím, keď si myslela, že je všetko v poriadku. Veď žijú v Bratislave, jej syn má kamarátov, chodí do dobrej školy a má stabilný vzťah. Pri tomto rozhovore jej bolo jasné, že jej syn necíti taký komfort, aký by si každý rodič pre svoje dieťa predstavoval, že stále mu v hlave blíkajú bezpečnostná kontrolka a nemá silu vyháňať sa polienkam hádzaným pod nohy. Možno aj preto, že bol veľmi chorý.

Podobnú skúsenosť ako Janette Motlová mám aj ja. Robila som rozhovor s členom queer komunity. Hneď na začiatku rozhovoru sme sa dohodli, že v článku nebudem písať celé jeho meno. Ľudia sa boja konkretizovať svoju identitu. Boja sa o prácu, vzťahy, životnú rovnováhu. Nie každý má silu urobiť zo seba verejný pranier, nastaviť telo kameňom odsúdenia, opovrhnutia a spoločenskej dehonestácie. O to viac oceňujem tých, ktorí sa neboja. Pretože inak to nepôjde. Inak ten naratív nezmeníme. Musíme ukazovať tejto spoločnosti, že byť členom queer komunity neznamena byť úchyl a deviant, ktorý ide od dobroty a nudy proti prírode, čo si užíva zvrátené orgie, zvrhlík, ktorý k tým neprírodnostiam núti deti, „nechuták“, ktorého treba zavrieť do lágru s ďalšími úchylmi, nech tam zgegne, aj keď na baby sa dobre kuká, keď si to robia... Krútiš pri týchto slovách hlavou? Aj ja som krútila, keď mi moji známi, ale aj náhodní ľudia v centre hlavného mesta v rámci ankety otvorene hovorili, čo si o queer komunite naozaj myslia.

Sedím na Dankovej talkshow z cyklu ROMALE na tému Rómovia a LGBTI+ komunita. Počúvam spomienky Janette na jej syna. Janette vytvorila svojmu synovi doma bezpečné prostredie. Ona nemala žiaden problém s prijatím toho, že jej syn je gay. V prostredí, v ktorom sa pohybovala mala veľa kolegov či kamarátov, ktorí boli členmi queer komunity a videla ich fungujúce, niekoľkoročné vzťahy. Dokonca kvalitnejšie, než tie heterosexuálne. Videla, ako sa dvaja ľudia rovnakého pohlavia môžu naozaj ľúbiť. Pamätá si aj na synov coming out: „Mys-

◆ Michelle Kubištová. Foto: Roman Hraník

lím si, že každá rodina má nejaký svoj rituál, keď sa ide rozprávať o náročných témach. U nás sa vtedy varí losos. Marek ma v ten deň poprosil, aby som spravila lososa. Ja som ho od stresu presolila. Keď mi povedal, že je gay, zosmutnela som. Ale kvôli tomu, že som bneď videla všetky tie v spoločnosti blboko zakorenené veci, že som vedela, čo znamená byť gayom v očiach spoločnosti. Videla som tie problémy, ktoré prídu. To ma rozosmutnilo, lebo pre mňa ako matku je najdôležitejšie, aby moje dieťa bolo šťastné. Pokojne nech je aj bráškovo zelený, len nech je šťastný“.

David Tišer z organizácie Ara Art v Českej republike, pozná príbehy viacerých Rómov a Rómok. To, čo ich spája, je dvojité diskriminácia. David vytvoril poradňu **řeknu.to** na Facebooku, kde je priestor pre rómskych gejov a lesby. Podľa Davida je situácia s diskrimináciou v Českej republike o niečo lepšia ako na Slovensku. Do poradne **řeknu.to** píše 50 – 60 % ľudí práve zo Slovenska.

Podľa Marcela Karvaya, rómskeho LGBTI+ aktivistu, je tragédia, ktorá sa odohrala na Zámočkej ulici v Bratislave dôsledkom toho, ako sa na Slovensku správame k LGBTI+ komunite. David poznamenal: „Když

politik řekne v přímém přenosu něco hanlivého a nenávistního, tak potom každý sedlák má pocit, že to může zopakovat, že nenávidět je v pořádku“.

Problémom je aj to, že spoločenská klíma neprijatia queer komunity sa premieta aj do rómskych rodín. Existuje mnoho Rómov a Rómok, ktorí nielenže nemajú bezpečné prostredie v spoločnosti, ale ani doma. Prispieva tomu aj fakt, že v majorite sa o LGBTI+ komunite začalo rozprávať hneď po Nežnej revolúcii, ale v rómskej komunite len pred desiatimi rokmi. Takto orientovaní ľudia potom žijú dlhé roky v heterosexuálnych zväzkoch, v ktorých nie sú šťastní a sami sebou. David pozná mnoho príbehov, kedy je muž vo vzťahu so ženou, majú spolu deti a v štyridsiatke to už nemôže vydržať a obracia sa so svojím problémom do poradne **řeknu.to**. *„Veľa mladých ľudí z rómskej queer komunity uteká do veľkých miest. Zbalia sa do jedného ruksačika a odídu z domova. Nemajú urobené žiadne väzby, nikoho nepoznajú, a preto sa stávajú ľahkým terčom pre rôzne kriminálne skupiny. Je to veľmi nešťastné a nebezpečné. Preto je potrebné, aby naša komunita pochopila, že homosexuál nie je*

človek druhej kategórie v našej komunite,“ dodáva Janette. Diskusia končí. Ľudia sa postupne rozchádzajú. Sadám do auta a preplietam sa cez večernú Bratislavu domov. Premýšlam.

Pochádzam z prostredia, kde „buzerant“ je bežne používaná nadávka. Z prostredia, kde sa z queer komunity robili posmešky. Ale len dovtedy, kým k nám na návštevu neprišiel Daniel. Pozvala som ho na hody. Sedeli sme vonku na terase, jedli, pili a zabávali sa. Všetci spoločne. Rómovia, Nerómovia a aj Danko. Róm a gay v jednom. Mám v živej pamäti, ako sa s Danko s mojím otcom chlapsky zhovárajú, ako sa držia okolo ramien, spolu si spievajú a ako môj vysmiatec otec hovorí: *„Počúvaj, veď to je celkom normálny človek. Normálne ako my“.*

Moja rodina, moji kamaráti či rodinní známi majú Daniela veľmi radi. Otec raz povedal, že keď som s Danielom, cítim sa najlepšie, lebo vie, že mi nehrozí žiadne nebezpečenstvo. Rád pozerá na naše rozhovory s mladými, inšpiratívnymi Rómami z projektu AKANA – TERAZ. A mama mi vždy nabalí plnú tašku jedla a sladkostí, keď idem k Dankovi na návštevu. A zakaždým, keď s ním som a pracujeme na nejakom mediálnom projekte, volá ho k nám na obed či večeru.

Sami zistili, že je to šikovný, pracovitý, vzdelaný a vtipný chalanisko a čo je najdôležitejšie – dobrý človek. Nikto už nerieši, že je Róm, nikto už nerieši, že je gay.

Kiežby takto ľudí z queer komunity a aj tých rómskych začala vnímať celá naša spoločnosť. Kiežby na to konečne prišla.

Táto časť projektu sa hlási k iniciatíve Slovenská Tepláreň a chceme ňou vyjadriť spolupatričnosť rodinám a blízkym Matúša a Juraja, ktorí boli zavraždení z nenávisti v bare Tepláreň v Bratislave. Projektom chceme vyjadriť podporu LGBTI+ ľuďom. Chceme, aby Slovensko bolo krajinou, kde sa každý a každá môže cítiť bezpečne a kde je príslušnosť k akejkoľvek menšine prijímaná s rešpektom ako prirodzená súčasť spoločnosti, pretože so všetkými slušnými ľuďmi Slovenska chceme kráčať cestou nenásilia, spolupatričnosti a tolerancie. Tento mediálny projekt chce pomôcť dosiahnuť také zmeny legislatívy, ktoré zabezpečia plnohodnotný život všetkým ľuďom na Slovensku vrátane LGBTI+ menšiny.

Tento projekt je realizovaný s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín.

Autorka článku: Michelle Kubištová, editorka: Magda Kmetková

◆ Daniel Bunda. Foto: Roman Hraník

O študijum avri le themestar leske diñas o šajipena, pal o save pre Slovaŕiko aňi nagelahas suno

Miroslav Mitráš hino pal o gav Sol' andro okresis Vranov nad Topľou. Kana sas ciknoro, phirelas andro nulto berš u palis phirelas andre romaňi trijeda pro jekbto učipen pre zakladno škola. Leskre užtara pal e zakladno škola les ligende pre ekonomicko akademija, palis pre Ekonomicko fakulta pre Univerzita Matel Beloskri andre Banskó Bystrica. Načbilas pre Slovaŕiko. Phendas peske, hoj džala pro programos, savo prikerel le Romen pro študijum pre Maškarutňi europakri univerzita andre Budapešt, kaj kamelas te džal pro mastersko študijum Ekonomicko politika pro globalno marketos. Le Miroba pen arakblom pro Koncertos andro parkos vaš o Palikerav Kašate, kaj mange phendas, hoj pes manca namusaj te prindžarel, vašoda, hoj pes imar andro dživipen nadikhaba. Oda pes načbilas. Mek buterval pen andro dživipen arakblam, sar sikhavel the kada vakeriben.

Sar tumenge leperen pro tumaro čavoripen?

Bešahas ko phuro dad the daj, averenca andale famelija, samas eňa, deš džene andro duj učipnaskro kher. Baruvavas andre osada. Kana somas cikneder phiravas te khelel le čhavorenca avri buter khelibena, pre ulica khelahas futbol vaj hokej. Pre aver sera, dikhas sar pes amari osada parovel, sar le manušen hin jekh pal aver o paňi le gavestar the o kanalos, sar amenge kerde o nevo drom u sar pes e osada buchfarelas.

Leperen tumenge pro jekhto dives andre zakladno škola?

Naleperav. Le fotkendar the le dadeštar, la datar džanav, hoj andre trijeda samas dešupandž džene. Džanav, hoj man kamenas te bičhavel andre špecijalno škola. Nadžanav, te oda sas vaš oda, hoj som Rom vaj hoj man hin nabare problemi le jakheha. Pro agor kerde o nulto berš, kaj phiravas the me, u avka man sas o jekhto berš ulado pro duj berša, u palis imar normalno džavas durededer dži o štarto berš andre trijeda savore Romenca. Vašoda, hoj man sas sa nekhfeder znamki, man the trin mire kamaraten save pen mište sikhlonas thode maškaro o naromane čhavote, kaj pen nanašlilam.

Le naromane čhavorenca andre trijeda oda sas sikra aver u di-khelas pes, hoj nane sikhade le Romenca. O pandžto berš sas pharo, vašoda hoj paš o sikhľuviben man sikhavavas the pro rasizmus le čhavorendar, u oda pes ke-relas sako dives. No imar pro aver berša oda pes lačhardas. Sikhađam amen jekh pre avereste u buter pen rešpektinahas. Sas man lače doresipena pre zakladno škola. Nekbuter kamavas e geografija the informatika. Imar ciknorestar miro suno sas te phirel pal osvetos, no sakovar mange phenavas, hoj oda ačhela ča o suno. Vareko andal e osada našti te phirel pal o svetos. Khatar pre oda šaj lel o love?

Kaj geľan pal e zakladno škola?

Andro eňato berš man chudľom te interesinel pal o investiciji u pal oda, so keren o love. Pre ekonomicko akademija sikhavenas ekonomika, financiji the učtovňictvo, vašoda man odoj kamavas te dochudel.

Sas man buter sloboda, phiravas andro Vranov, oda hin ča vare-save minuti autobusiha. O študijum kamavas, sikhľilom o fundamentalna buta pal e ekonomika, save palis buchľardom prekal o študijum pre uči škola. Pre maškarutňi škola o spolužijaka absolutno navakerenas pal o Roma u ņiko ke mande nasas rasisticko. Prindžardom, hoj ona nadžanen, hoj som Rom, miri cipa hiňi parnerder. Palis oda lenge phendom, no vašoda, hoj man imar prindžarenas, no nasas odoj rasizmus, te sas, ta ča frima. Sas man the buter lače kamarata, jekhetanes phirahas parašťuvine avri u arakhahas amen the pal e maškarutňi škola, duvar, trivial beršeste džahas te pijel e lovina.

Sas tumen varekana o problememos tumara identitaha?

Šoha man nalahđavas, hoj som Rom, no sikhľilom te naphenel le manušenge jekhvarestar savoro pal peste, jekhto len te šunel avri u te arakhel te lenge šaj paťav. Varekana oda šaj diťholas, hoj peskri identita garuvav.

E uči škola kerđan pre Ekonomicko fakulta pre Univerzita Matej Beloskri andre Banskó Bystrica.

Oda sas pharo, o sikhavne imar amenca „nakhelenas“. Phares sas te sikhavel pes te dživel pro internatos, kaj pes musaj somas korkoro pal peste te starinel. Angomis bešavas savora famelijaha andre osada. No oda mange phundrađas o jakha u dikhľom, hoj man hin buter šajipena u šaj doresav lačhipena.

Savo hino o finančno džani-ben andro romane komuniti?

Šaj vakerav ča pal o manuša save hine mire paše u musaj te phenav, hoj hine o averipena. Hine o manuša, save penge thoven pre sera u hin len o plani vaš o avipen. U hine the ajse, save ča len kečėn u cinen so kamen, u palis but kamen u hin len pharipena. Te ča andre miri osada dikhav, hoj pes oda lačharel, buter murša the o džuvľa keren buti andro paše fora. Angomis nekbuter o murša phirenas pro Čechi vaj pro zapadno Slovaŕiko. Potinen le kartenca, varesave the prekal o mobilna aplikaciji, oda mek anglo varesave berša pes nadikhelas. Paťav, hoj o štatos the o biprofitoskro sektoris šaj dikhen buter pro finančno džani-ben andro osadi. Le Romenge pes palis lokheder šaj dživel.

Sar dikhen oda, hoj hine o osadi u marginalizovana romane komuniti?

Oda hin avka vaš o sistemicko rasizmus imar kanastar o Roma avle pre Slovaŕiko. E majorita sa-

kovar tradelas le Romen andal o fora u gava pro agor, vaj varekaj maškar o gava, hoj len te nadikhel. Paťav, hoj oda pes kerel the akana. Imar cikňa školatar hine o Roma segregimen, bičhade andro špecijalna školi, the te lenge oda nakampel. The te hine andro normalna zakladna školi, o sikhavne lenca avka but nakeren. Bijo lače školengro o manuš phares arakhel e buti, kaj rodela buter sar o minimalno potiňiben. The vašodao šanci save hin le Romen te džan andal o osadi u te bešėn maškar e majorita, hine sakovar frimeder.

Pre aver sera, džanav mire prindžaripnastar, hoj amenge sas phares te cinel o kher andro gav. Vaj les o Naroma nakamle te bike-nel le Romenge, vaj mangelas buter love le Romendar. Phenavas avka, hoj o osadi hine o kompleksno pharipen. Musaj pes te parovel e mentalita le manušengri soduj serendar.

Kana chudľan te kerel e romaňi tema?

Šaj sas o berš 2015, kana agorinavas e maškarutňi škola. Gefom pro butakro seminaris kijo zorardo manuš rajipnastar vaš o romane komuniti. Odoj prindžardom aver Romen the Naromen, save pen interesinenas pal kadi tema. Oda sas vareso nevo u džanavas, hoj kamav te džal durededer. Pal o jekh berš prindžardom le manušen andal e themutnengri asocijacija Palikerav.

Chudľan lenca jekhetanes te kerel. So sanas te kerel?

O jekhto sas hoj keravas o fotografiji the video, palis zumadom te pisinel o granti. Kana chudľam o lačo drom u arakhlam o love, kerđom amari websera u palis somas lakro manažeros, buter berša. Andre themutnengri asocijacija keren savoro, so kempel u nekbuter bilovengro.

So sas nekbareder užtar andro tumaro dživipen?

Phenavas, hoj o berša 2017 u 2018. Le asocijacija Palikerav avrikheldam o molipen Roma Spirit, palis the o dujto than molipen SozialMarie andro Viedeň. Varesave kurke somas andro USA. Andro berš 2018 amen sas but projekta le terne Romenca, kana agorinelas o ņilaj somas o šerutno andre grupa pro Erasmus andro Španielsko. Paťav, hoj savoro so pes ačhilas angomis mange diñas e zor, hoj šaj džav u the kerava o študijum pre Maškarutňi Europakri univerzita andre Budapešt.

Nabut angomis agorindan o mastersko študijum pre Maškarutňi Europakri univerzita. So tumenge oda študijum diñas?

Jekhto somas pro Roma Graduate Preparation Program (RGPP). Oda sas o angluno programos, kaj sikhľos so sikhľoha pre Maškarutňi Europakri univerzita, odoj lačhardom miri anglicko čhib le B1 pro C1 učipen.

Odoj somas le Romenca pal e savori Europa. Sas man o šajipen te dodžanel pes pal oda, sar dživen o Roma andro aver thema, no pro agor somas the le uče školakre sikhľarde Romenca andre jekh trijeda. Šaj samas phundrades te vakerel u te ulavel amare problemi, save nasas but avrether. Jekhtovar šaj šundom the e romaňi čhib aver themendar.

Adaj man sikhade pal o miro programos, savo avri ilom pro magistros. Sas man tutoringos pre matematika, e khetanibnaskri administrativa u ekonomija, avka hoj pes te sikhavav pro americko štilos pre uči škola, savo hino avrether sar pre slovaŕika uče školi. Ispidel le manušes te sikhľom mek kana džal o semestros, o sikhavne den le študentenge buter šajipen vaš e participacija. Kana chudľom te sikhľol pro magistros andro Economic Policies in Global Markets, imar džanavas, so olestar te užarel. Nektbareder šokos sas, hoj manca phirenas o džene andal o dešuefta aver thema. Oda sas pherdo averipena. Šaj imar dikhľom o aver dikhipen pre luma. Oda, so amen dikhas sar vareso nanormalno, šaj avel normalno andro aver thema. Phenavas, hoj o študijum mange diñas buter šajipena, pal save aňi nagelomas suno, te ačhilom pre Slovaŕiko.

Šaj phenen le terne Romenge, kaj hin mištes te džanas andro RGPP programos?

Čačes, sakoneske phenavas te džal andro Roma Graduate Preparation Program. O manuš peske lačharel e anglicko čhib, prindžarel le Romen aver themendar. E univerzita hiňi akana andro Viedeň, savi chudľas oficialno statusos sar o nekhfeder than pro dživipen. No musaj te phenav, hoj oda hino ča o pripravnno programos, u absolutno našti džanen, te pen čačes dochudena pro mastersko študijum pro Central European University, o čačipen hin, hoj avka tumari šanca hiňi bareder sar bijo pripravnno programos.

Sanas pro buter staži u bijo oda sanas the andre Amerika.

Somas kijo šov kurke andro USA prekal o programos Study of the U.S. Institutes – SUSI andro berš 2017. Oda programos hino ča vaš o študenta andro bakalarsko študijum. O programos hino kerdo buter kotorendar andro buter americka fora. Me somas andro social engagement andre Teluňi Karolina. Pandž kurke somas pre University of South Carolina andro foros Columbia, kaj amen sas o lekciji pal o buter aspekta pal o dživipen andre USA. Phirahas the avri, kaj pomožinahas buter biprofitoskre organizacijenge andre lengri buti, sar kana ačhavenas o kher vaš o veterana, vaj paťarenas o chaben andre FOOD banka, vaj jepaš dives samas paš o kijo jekh šel čhavore čorikane famelijendar.

Sar pes dživel andre Amerika?

Andro teluno kotor USA, kaj somas, oda sas but aver. Odoj nane ajci but mrakodrapı, o fora hine bare buchle, no nane but manuša. Šunavas oda avka, hoj savoro musaj te avel nekhfeder u nekbareder. Andre Coca-Cola hin buter gulipen, McDonalds del bareder porciji u buter olivoha, vaj e reciklacija hin vareso, so on ča frima prindžaren. Pre univerzita chudle o programos vaš e reciklacija, kaj amenge phenenas sar te ulavel e mel – o lila, pet cakli u caklos. Vaš amen, o Euro-pana, oda sas jekh normalno buti. Šaj andro opruno kotor, savo hino buter sar e Europa.

Kaj mek sanas pro staži?

Andro Brusel paš e biprofitoskri organizacija ERGO-Network, savi kerel le Romenca andre savori Europakri unija, no the andre Albani-ja vaj pre Ukrajina. Dikhľom sar pes oda kerel andro Brusel. Somas pro kidipena kaj sas o biprofitoskre organizacijenca, save keren e romaňi tema u sas man o šajipen te pomožinel te kerel e ņilajeskri škola, savi hiňi vaš o terne romane aktivista.

Kaj akana keren buti u save hine tumare paše plani?

Akana kerav buti andro Tesco Bussines Services andre Budapešt pre pozicija Account Receivables Associate, so hin, hoj kerav pal o mangipena so hin o Tesco pre Slovaŕiko. Buter sar šovardeš sklepi pre savoro Slovaŕiko. Konkretno me kerav le biznis manušenca, cikneder the bareder dženenca, save keren andro Tesco, rodav lendar so kamen vaš o than the energiji. He, oda hin nabut atraktivno, absolutno oda nakamav, u avka peske arakhlom e staž andro Brusel andre organizacija Equinet, so hine o organizaciji vaš o sajekh učipen, aver lavenca tel lende hine o narodna organizaciji, save pen maren la diskriminacijaha. Oda hin pašeder kije romaňi tema. Kerava pal o financiji u kerava buter kidipena pro europakro učipen u pal kadi staž džava pre aver staž andre Viedeň andre Agenturava vaš o manušíkana čačipena, savi kerel vareso ajso, no buter džal pal o rodipen.

Hin tumen varesavo suno?

O smirom andro svetos? Oda pes šaj nadoresela, u avka kamavas te arakhel peske e buti, savi ela the miri loš, the kaj rodava dosta vaš mange the vaš miri famelija.

Savi investicija kerđanas, te tumen sas dosta financiji?

O investiciji kerav andro kripto-love. Hin man o projekta so kamav, save dikhav imar buter berša u dikhav, hoj dživen the baron. Sako čhon zumavav te del sar e investicija kijo 50 euro. Nane oda vareso but, nasom barvalo. Te oda nazumadom, džanav, hoj mange elas phares.

Lekbađas: Dominika Badžová, preklad: Erika Godľová

Deň odvahy

Ilustrácia: fotografia. Foto: Peter Tóth / pixabay.com

Slnko príjemne svieti a zohrieva udupanú pôdu a naše zúbožene telá. Po dlhej zime a daždivej jari 1944 príroda neomylnne funguje aj napriek tomu, že svet sa zmieta v krvavom kúpeli. Každý deň umierajú desiatky tisíc ľudí. Ľudia vraždia ľudí a slnko nad našimi hlavami naďalej svieti na svet plný utrpenia.

Je po raňajšom nástupe na apellplatzí v takzvanom cigánskom tábore v Osvienčime – Brzezinka. Táboroví kápiovia nás rozdelili na skupiny, ktoré pochádzajú na určitú prácu. Deň len začína, no všetci sme už unavení. Kráčame v štvorstupoch a náradie na pleci mi odiera kožu pod chatrnou košou. Bolí to ako čert, ale bolesť je našou každodennou súčasťou. Bolesť, hlad a strach, to je náš chlieb každodenný. Bože, ako je možné, že mohlo vzniknúť takéto miesto hrôzy? Aký chorý mozog a zlá duša mohli toto všetko vymyslieť? A ďalšie tisíce ľudí nasledujú a tupo plnia rozkazy, niektorí aj s potešením vraždia a trápia ľudí a predhávajú sa v ukrutnostiach, ktoré vymyslia. Desiatky miliónov ľudí im to doma schvaľujú!

Premýšľam a pozerám sa na kúsok trávinatej plochy v tábore, ktoré sú pokryté jemným šedým popolom. Naš zrak aj napriek snahe vyhnúť sa tomuto pohľadu spočinie na budovách s vysokými komínmi, z ktorých ešte stále stúpajú tenké prúžky bieleho dymu. Včera v noci opäť fungovali plynové komory na plný výkon, tentoraz to boli Židia z Holandska, Belgicka a Francúzska. Väčšina z nich išla do plynových komôr priamo z vlaku. Nacisti sa vraj rozčuľovali nad tým, koho im to sem poslali. Transport sa nedal použiť na prácu. Starí a chorí ľudia, deti, všetci po verdikte doktora smrť Mengeleho skončili v plyne. Teraz sme pokrytí ich popolom, vdychujeme ich, cítime ich v nozdrách, ústach, usadzujú sa nám v plúcach.

Plynové komory fungujú na plný výkon skoro každý deň. Nedávno vymenovaný veliteľ všetkých krematórií v Auschwitzi Otto Moll, beštia v ľudskej koži, sa snažil zo všet-

kých síl zapáčiť vrchnosti. Keď nestačili plynové komory, dal rozkaz vykopať veľké jamy na okrajoch tábora za krematóriami, kde strieľali ľudí. Nacisti stále viac posielali nové transporty do Auschwitzu, ktorý už nestačil nato, aby v tejto továrni na smrť spracoval ďalšie a ďalšie tisíce ľudí. Takými ľuďmi určenými na likvidáciu sme boli aj my, Rómovia. V cigánskom tábore Auschwitz-Birkenau sa zišli Rómovia z rôznych krajín. Hovorili sme rôznymi jazykmi, nie každý z týchto väzňov hovoril po rómsky. Boli tu nemeckí Sinti Rómovia, ktorí hovorili iba po nemecky a stále sa považovali za nemeckých občanov. Po všetkom, čo prežili a videli nechápali, ako je možné, že sa ocitli na tomto mieste. Hovorili si, preboha, veď sme občanmi Nemecka! Narodili sme sa a žili v Nemecku, tak ako naši predkovia už niekoľko storočí. A zrazu príde Hitler a nacisti a povedia nám, že viac v Nemecku nemáme čo hľadať, že sme paraziti a otrava v žilách nemeckého národa, a tak sa nás treba zbaviť.

Boli tu veteráni prvej svetovej vojny, ktorí doma opatrovali vyznamenania a staré uniformy cisárskej armády. No boli tu aj muži, ktorí bojovali v začiatkoch tejto vojny vo wehrmachte a teraz sú zavretí v cigánskom tábore, kde aj s rodinami čakajú na smrť. Boli tu aj francúzski Manušovia, Rómovia z Belgicka, Holandska, Československa, Poľska a dokonca aj z Nórska. Všetci sme sa na nich pozerali ako keby sem spadli z mesiaca. Na rozdiel od nás mali svetlú pokožku aj vlasy a nikdy by som si nepomyslel, že sú Rómovia. Bolo ich málo, držali sa spolu a až keď si vo vzácnych chvíľach pokoja tíško spievali, vycítili sme z ich piesní, že máme rovnaké korene. V tejto babylonskej veži jazykov nás spájal rovnaký osud, ktorý dokáže vytvoriť mocnejšie puto než krv.

Pomaly kráčame a prichádzame k miestu kde je vysypaná hĺbka štrku. Našou úlohou je vyplňať jamy, ktoré po tábore vyjazdili nákladné autá. Pracujeme bez zastavenia, ale tak aby sme sa neupracovali k smrti. Každý pohyb je pre vyhľadovaných a dlhodobu

podvýživných ľudí utrpenie. Len čo na chvíľu prestaneme, už dostaneme kopance a bitku od kápa. Kápiovia sú zvláštna sorta ľudí. Zaradením sú stále väzni, ale majú výhody ako lepšie jedlo, prístup k vode či spánok v oddelených izbách. My sa tlačíme na priči pre štyroch aj dvanásť. Pre tieto výhody nás kápiovia neváhajú trápiť, biť aj zabíjať. Niektorí z nich sa snažia neublížovať, ale aj tí nám jasne povedia, že ak sa vyskytne čo i len malý nedostatok, ktorý sa nebude páčiť nemeckým vojakom SS či nebodaj dôstojníkom, tak za to kruto zaplatia oni. Ak nechceme dostať bitku, snažíme sa aj cez bolesť a utrpenie vyhovieť predstavám našich väzňateľov.

Často nás trápia nezmyselnou robotou, kedy prenášame kopy skál z jedného miesta na druhé, aby sme ich na druhý deň prenášali naspäť. Jednoducho nás chcú upracovať k smrti. V snahe zabiť čo najviac väzňov nás mučia hladom. Postupne sa vás hlad zmocní, prenikne celou vašou podstatou, nikdy vás neopustí a vy časom zabudnete na to, aký je pocit sýtosti. Bože, zabudol som ako vonia chlieb, klobása či jablko. Prestaň! V duchu okríknem sám seba. Toto nesmieš robiť, lebo sa zblázníš a radšej sa rozbehneš proti plotu s ostnatým drôtom pod prúdom vysokého napätia, ktorý ťa uškvarí. Aj takéto myšlienky človeka napadnú, ak rok hladuje a potravou je ráno trochu mazlavého chleba, do ktorého stále viac primiešavajú drevené piliny a čaj z brezových listov. Večer po návrate na barak dostaneme hnedastú tekutinu, v ktorej pláva niekoľko zemiakov či repy, a tak ju nacisti nazývajú polievkou. Ak sa na nás usmeje šťastie, tak kúsok starého zemiaka či repy skončí v našej miske a my sa usmievame, ako keby sme vyhrali v lotérii. Ten kúsok starej, mnohokrát plesnivej zeleniny zhltneme čo najskôr. Bojíme sa, aby nás o toto šťastie niekto nepripravil. Potom pijeme pomalými dúškami horúcu vodu bez chuti a pomaly prežívame svoj pilinový chlieb. Takto živíme deň čo deň, ráno vstávame a večer si líhame s nádejou, že sa to raz musí

skončiť a my budeme opäť slobodní. Táto myšlienka nás drží pri živote, lebo pre nádej človek dokáže prežívať aj v tomto pekle na zemi.

Po návrate do tábora je raport a spočítavanie väzňov na apellplatzí, ktoré je neskutočným trápením. Po celodennej drine ešte stojíme aj niekoľko hodín v akomkoľvek počasí, kým nás kápo počíta a dovoľí nám odísť na barak. Vyjdeme von, lebo je príjemný májový podvečer a keby sme neboli na tomto mieste, povedali by sme si, že vonku je krásne a príjemne. Každý, kto môže, rád vyjde zjesť svoju skromnú večeru na čerstvý vzduch, lebo vo vnútri baraku vládne šero a nedá sa dýchať. Cítiť tam zápach výkalov a moču zo sudov, do ktorých sa v noci zhromažďujú exkrementy. Okrem toho tam cítiť zápach umierajúcich alebo už zomrelých, ktorých nestihli vyniesť von za barak. Denne umrie niekoľko desiatok ľudí. Niekedy sa ich úmrtie zatají, aby sa prevzal ich prídel jedla. Ľudia bojujú o život ako môžu. Takmer všetkých trápi úplavica, lebo pijú vodu zo závadných studní, pretože pitnej vody nie je pre väzňov dosť. A tak ľudia aj pod hrozbou trestu riskujú a priplazia sa k studniam, kde sa zhromažďuje voda z močiarov. Na povrázku spustia hrnček a pijú túto skazenú vodu. V baraku sa začal šíriť týfus. Nakazených presúvajú do iného baraku, kde zhromažďujú chorých. Odtiaľ sa vráti málokto, táto nemocnica je skladisko chorých, kde židovskí lekári akože liečili spoluväzňov. Pred nástupom nacistov oceňovali týchto lekárov ako odborníkov s dobrým menom medzi pacientmi aj kolegami. Na tomto šílenom mieste nemali k dispozícii žiadne lieky, a tak ani ich znalosti veľa nezmohli. Kto sa neuzdravil sám, vyniesli ho nohami napred. Všetkému šéfoval doktor Mengele, anjel smrti. Namiesto liečenia robil na väzňoch svoje šílené pokusy, po ktorých umierali v hrozných bolestiach. Mengele rozhodoval o tom, kto bude žiť a kto skončí v plynovej komore. Na svoje hrozné pokusy si veľmi rád a často bral práve ženy a deti z cigánskeho tábora. Tu sa rodili deti a bolo aj dosť te-

hotných žien. Už nikdy viac sme ich nevideli. Ak sa muži opovážili ich hľadať alebo nebdaj sa sťažovať, zmizli aj oni. Všetci sme vedeli ako skončili. Toto miesto je jednoducho plné smrti a či chceme alebo nie, stále na smrť narážame. Potkýname sa o ňu, keď v noci prekračujeme mŕtvoly pri ceste na záchod. Vždy nám stojí za chrbtom v podobe kápa či esesáka a vyškiera sa svojím bezzubým úsmevom. Veď tento tábor je kráľovstvom, ktorému smrť neobmedzene vládne.

V tomto hnuse je príjemný podvečer požehnaním. Každý si sadne kde môže, rodiny sedia spolu. Cigánsky tábor má ako jediný zvláštne privilégia. Rodiny mohli zostať spolu a my nemusíme nosiť táborové uniformy. Na našich chatrných handrách je prišitý čierny trojuholník a na chrbte máme namalované veľké červené X. Na predlaktiach máme vytetované veľké Z a číslo. Z znamená Zigeuner čiže Cigán. Aj v tomto máme výnimku – iní väzni neboli označení podľa etnicity ale iba číslami.

Chlípem svoju teplú žbrndu, kúsok chleba žmolím v ruke a pomaly z neho odhrýzam malé kúsky, aby som ich mohol dobre rozžúvať a až potom prehltnúť. Prisadnú si ku mne Alojz a Manfréd, Sinti Rómovia z Rakúska. „Ahoj, Jakub! Dnes večer sa stretneme a budeme vraj počuť dôležité správy,“ prihovoriť sa mi Alojz. Jeho zarastená tvár sa potila a trhlo mu okom, cez ktoré sa tiahla jazva. To mu urobili v rodnom Rakúsku tamojší príslušníci SA po tom, čo bolo Rakúsko pričlenené k Nemeckej ríši. Doma bol kočišom, vozil v Salzburgu turistov. Mal vlastné kone aj koč. Miloval kone a nenávidel ľudí potom, čo mu zavraždili rodičov aj súrodencov. „Čo nové nám asi môžu povedať?“ spýtal som sa hlúpo aj keď som tušil, aké správy sa k nám dostanú. Manfréd doteraz tupo hľadel do dialky, ako keby bol duchom neprítomný. Čupel, pozrel sa mi do tváre svojimi múdrymi očami a povedal mi: „Jakub, nerob sa sprostým, dobre vieš o čo ide! Vieš, že sa na nás chystajú. Paul by nás zbytočne nezvolával“. Okolo neho bzučali muchy. S blížiacim sa teplom nás začne žrať hmyz. Milióny komárov sa na nás vyroja z blízkyh močiarov. Mani, tak sme ho volali, na mňa pozeral ako verný pes pozerá na pána, ktorý je jeho najlepším priateľom. Čakal na moju reakciu. Pozeral som sa mu do očí a videl som v nich zúfalstvo a strach. Všetci sme sa báli, ale tento strach bol iný. Bol to strach, ako keď vám smrť položí ruku na plece a povie, že už prišiel váš čas. „Viem, chlapci, všetko viem! Dnes vtáčiky začvirikali, že v cigánskom tábore sa niečo chystá.“ Chlapi vedeli, že vtáčiky sú členovia hnutia odporu v tábore, na ktorých mám kontakt, keďže ma kápo občas využíva na to, aby som odniesol odkaz alebo prevzal potrebné veci pre cigánsky tábor z iných častí tábora. Som tu viac ako rok, to znamená, že som skúsený a schopný väzeň, lebo stále ešte žijem. Zabezpečoval som spolu s týmito chlapcami a niekoľkými ďalšími kontakt s inými väzňami, vzájomne sme si vymieňali informácie, aby sme mohli prežiť ďalší deň. Samozrejme, toto všetko sa mohlo udiť iba po tom čo sme si potvrdili, že si môžeme vzájomne dôverovať. „Dobre, dnes večer sa stretneme s Paulom a so staršími členmi nášho tábora. Nesmieme zabudnúť, že zastúpenie musia mať všetky skupiny z nášho tábora,“ povedal som a rozišli sme sa. Museli sme odkaz odovzdať všetkým, ktorým bol určený.

Tesne pred zvonením na večierku sme sa stretli v malej izbičke pre blokového veliteľa Paula Wagnera. Vonku strážili naši ľudia a vetrili vo vzduchu ako psy, obávajúci sa nečakaného príchodu esesákov. Všetci sme si uvedomovali, že ak nás pristihnú, zavesia nás vyvrátenými rukami za chrbtom pod strechu baraku a nechajú pomaly zdochýnať pred všetkými. Tlačili sme sa jeden na druhého a čakali, kedy Paul začne hovoriť. Napätie sa doslova dalo krájať. Paul počkal, kým nastalo úplné ticho a rozvážne začal: „Chlapi, dnes ma vyhľadal náš blokový pisár

◆ Ilustračná fotografia.
Foto: Peter Tóth / pixabay.com

Tadeusz Joachymovski. Oznámil mi, že dnes mal službu u veliteľa nášho cigánskeho tábora Boniguta. Povedal mu, že zajtra je naplánovaná likvidácia celého cigánskeho tábora. Všetci skončíme v plyne!“ Dohovoril a my sme na neho pozerali s otvorenými ústami. Niekde vzadu vo vedomí sme vedeli, že niečo také sa môže stať. Takéto hroznadné akcie sa tu už udiali, kedy celé transporty končili v plynových komorách. Vtedy celé baraky zostali za jednu noc prázdne. Ich obyvatelia vyleteli komínom, aby urobili miesto pre nových nešťastníkov, ktorí raz tiež skončia rovnako. Ale aj tak to nami otriaslo. „Chcú naraz splynovať šesťtisíc ľudí?“ neveriacky sa opýtal Hans, ďalší Sinti a vojnový veterán, ktorý prešiel peklom pri Verdune. „Áno, máme to potvrdené. Hnutie odporu nás varovalo prostredníctvom ich človeka, ktorý má rovnaké informácie. Chcú nás všetkých zavraždiť v priebehu jedinej noci,“ Paul hovoril bez emócií a jeho mohutná holá hlava sa obracala na dlhom krku a pátravo hľadela na nás. Čakal na naše reakcie. „To nie je možné, tolko veľa ľudí nikdy naraz nezabili! Myslím, že tieto správy sú prehnané alebo je to provokácia, aby nacisti vypátrali členov odboja,“ ozval sa Jakub, poľský Róm, ktorého sem previezli pred pol rokom z geta v Lodži. „Ako som povedal, je to potvrdené. Ďalším zdrojom

je Josef Steinbach, poslíček z hlavnej správy tábora, ktorý videl na vlastné oči písomný príkaz,“ odpovedal Paul, olizol si popukané pery a sťažka vzdychol.

Díval som sa na prítomných, jeden cez druhého vzrušene šepkali, vychudnuté tváre horeli. Iní smutne pozerali do zeme lúčiac sa so životom. „Tak čo budeme robiť, chlapi?“ povedal som hlasnejšie než som chcel. Všetci stíchli hľadiac na mňa. „Čo môžeme robiť, zabijú nás všetkých! Poďme sa rozlúčiť s našimi blízkymi a pomodliť sa, veď nič iné nám nezostáva,“ povedal Iren Herák. Muž so zvláštnym menom pochádzal z Protektorátu Čechy a Morava. Všetci sme si mysleli, že má ženské meno Irena, no on sa volá Iren, vraj sa tak podobal na matku, že mu dali meno po nej. Mal som ho rád, poznali sme sa, spolu sme putovali v prvom transporte z Brna v marci 1943. „Iren, brat môj, to sa máme len tak vzdať a ísť pokorne do plynu?“ povedal som opäť priškrteným hlasom. Lomcovala mnou zlosť, hnev nad nespravodlivosťou tohto sveta ma naplňal nenávisťou a túžbou bojovať proti nacistom. Všetci stíchli a prekvapene na mňa hľadeli. Iren mi odpovedal: „Jakub, máme bojovať holými rukami proti puškám a samopalom?“ Smutne sa na mňa pozeral ako na niekoho, kto sa práve zbláznil. „Ten chlapec má pravdu,“ ozval sa vete-

rán Hans. „Ktorého máš na mysli?“ spýtal sa Paul a šúchal si holú hlavu. „Jakub má pravdu,“ teraz už hlasno hovoril aj Hans, pričom mu nervózne šklbalo perou. „Ja tiež odmietam ísť na porážku bez boja! Nech ma zabijú, ale budem sa biť, budem hrýzť a zoberiem ich so sebou čo najviac! Je nás šesťtisíc a to je masa, s ktorou si len tak neporadia.“ Hans hlasno odľukoval a aj ostatných nakazil svojou odvahou.

Zrazu sa zo všetkých strán ozývali hlasy, ktoré vyzývali na boj. Vtedy sa ozvalo tiché zaklopanie. Dohnútra nakukla hlava jedného z našich strážcov: „Niekoľko ide sem!“ Ani jeden z nás nevedel, čo robiť. Zostali sme zmeravení a mne prebehlo hlavou, že naša vzbura sa skončí skôr než začala. „Je to nejaký väzeň, plíži sa sem,“ obrovský kameň nám padol zo srdca, možno ho počul aj samotný Hitler v Berlíne. O chvíľu vošiel medzi nás blokový pisár Tadeusz Joachimovsky. Paul mu podal ruku, jeho príklad sme nasledovali všetci. Tadeusz, muž príjemnej tváre, sa na nás chvíľu pozeral a potom sa ozval: „Už viete, čo sa chystá, Bonigut mi povedal, že vás zajtra všetkých zlikvidujú. Ten chlap je veliteľ cigánskeho tábora, nacistu, a predsa sa v ňom ozval človek. Vedel, že vás budem varovať.“ „Budeme bojovať!“ ozval sa Hans a všetci sme sa k nemu pridávali. „Dobre, chlapi, aj naša odbojová organizácia vás v tom podporí,“

s týmito slovami vytiahol Tadeusz deku spod kabátika a rozbalil ju. Bolo tam niekoľko desiatok nožov. „Ďakujeme, aj my niečo máme,“ povedal Paul, opäť podal Tadeuszovi ruku a mocne ju stisol.

„Chlapci, Bonigut povedal, že tesne po rannom zvonení na budíček príde komando SS a dajú vám rozkaz, aby ste všetci vyšli z barakov. Vy to odmietnite! Zostaňte vnútri a jasne im dajte najavo, že nikam nepôjdete. Nech oni idú k vám dovnútra. Možno to vyjde a budú mať strach zo vzbury.“ „Budeme sa brániť zo všetkých síl. Nevzdáme sa bez boja,“ povedal Paul a hovoril za nás všetkých.

Celú noc sme nespali ani chvíľu. Vedeli sme, čo sa proti nám chystá a čo ideme urobiť. Nože sa rozдали hlavne bývalým vojakom, ktorých tu bolo medzi nami dosť. Iní mali aspoň kus železa. Boli sme odhodlaní brániť sa do posledného muža. Ženy ticho plakali a matky silno pritískali na hrud' svoje deti, akoby ich chceli takto ochrániť pred hrozným koncom. Prišlo svitanie a táborom sa rozoznalo ranné zvonenie. O niekoľko minút sme počuli nákladné auto, z ktorého vyskakalo päťdesiat esesákov. Zaznel povel, aby sme všetci vyšli z barakov. Zvnútra sa ozval Paul a povedal, že nikto z nás nevyjde. Veliteľ oddielu zarazene zostal ticho. Opäťovne vydal rozkaz, aby sme vyšli. Tentoraz sme sa ozvali viacerí a kričali sme, že nevyjdeme. Nech vojdú oni a budú vidieť, čo sa bude diať. Veliteľ oddielu nevedel čo má robiť, no ako dobrý vojak vedel, že musí informovať svojho veliteľa. O niekoľko minút prišiel na aute Bonigut. „Tak čo sa deje dočerta, že Cigáni sú ešte stále vo vnútri?“ rozkričal sa na veliteľa. „Ási vzburá, pane,“ zasalutoval prestrašený veliteľ oddielu. „Aká vzburá?! Za toto vás všetkých odvelím na východný front!“ Bonigut kričal červený od zlosti. „Vydajte opäť rozkaz, poručík,“ vyštekol a so založenými rukami čakal, čo sa bude diať.

Opäť sa zopakovalo to, čo pred pol hodinou. Rómovia odmietli vyjsť a volali vojakov dovnútra, v čom bola skrytá hrozba. Vtedy sa ozval hlas veliteľa cigánskeho tábora. „Wagner, okamžite vyjdite von so všetkými a nič sa vám nestane. Ak to odmietnete, budete všetci niešť dôsledky.“ „Nevyjdeme, nepôjdeme do plynu!“ zazneli odhodlané hlasy. Táborom sa pomaly šírila správa o tom, že sa cigánsky tábor vzburil. Bonigut vydal rozkaz, aby oddiel strážil bránu tábora a sám prišiel k baraku. Teraz ho od väzňov delili iba vráta. Pozerali sme cez škáry vo dverách a videli, že je sám. „Čo to má znamenať, zbláznili ste sa? Chcete, aby sem napochodovala celá posádka s guľometmi a granátmi?“ Blokový kápo Paul mu odpovedal: „Pán veliteľ, my nepôjdeme do plynu! Radšej umrieme v boji! Nemáme čo stratiť.“ Bonigut chvíľu mlčal a len tak postával. Pohupoval sa na päťkách, ruky stále skrížené na prsiach. Díval som sa na neho cez škáru a na sekundu som si všimol ako jemne prikývol hlavou. Nevedel som, či náš plán schvaľuje alebo či v mysli odobril plán na našu likvidáciu privolanou posádkou z hlavného tábora Auschwitzu. Nič nepovedal, otočil sa a odpochoďoval preč z nášho dohľadu.

Prišlo druhé nákladné auto plné vojakov. Urobili rozostupy a strážili naše baraky. Všetci sme čakali na chvíľu, kedy zaznie povel a oni vtrhnú dovnútra. No my sme boli odhodlaní bojovať a nechať sa len tak ľahko. Naše životy ich vyjdú draho a mnoho matiek v Nemecku zaplače nad hrdinskou smrťou svojich esesáckych synčekov. Povzbudzovali sme sa navzájom a plní odhodlania sme čakali na náš posledný boj. Po hodine sa vrátil Bonigut s ďalšími dôstojníkmi. Opäť zaznel rozkaz, aby sme vyšli z barakov. Kričali sme, že nepôjdeme do plynu. Začal som búchať pästou do steny baraku a kričal som: „Nevzdáme sa!“ Prekvapene som si uvedomil, že sa ku mne pridali ďalší a ďalší. Po chvíli sa z baraku ozývalo hlasné rytmické búchanie na steny, na prične. Búchali sme všetci, muži, ženy, všetci ako jeden veľký organizmus, ktorý sme vytvorili. Bonigut s dôstojníkmi sa otočili a niekoľko minút medzi sebou debatovali. Potom zaznel rozkaz a na

♦ Ilustračná fotografia. Foto: Peter Toth / pixabay.com

naše veľké prekvapenie vojaci nasadli do nákladných áut a odišli. K bráne baraku podišiel Bonigut. „Dnes nedostanete žiadne jedlo a zostanete v baraku. Všetci! Zajtra ráno chcem vidieť, že tábor bude fungovať rovnako ako predtým. Počul si ma, Wagner?“ „Áno pán veliteľ,“ vyjachtal Paul. Bonigut aj dôstojníci vzápätí odišli.

Na druhý deň ráno sme vyšli na apellplatz a čakali, či neprifrčia nákladné autá a esesáci s guľometmi. No nič sa nestalo a deň prebehol ako bežný deň v tábore s vysilujúcou prácou. Celý deň sme boli napätí ako struny a toto napätie nie a nie pustiť. Večer sme sedeli opäť u Paula, keď k nám prišiel znova Tadeusz. Mocne nás objímal. „Dokázali ste to, chlapi! Boha jeho, vy ste to naozaj dokázali! Prvýkrát esesáci aj vedenie tábora museli stiahnuť chvost, prvýkrát prehrali! To je niečo úžasné!“ Po tvári mu stekali slzy. Dojatie sme boli všetci. „Tadeusz, prečo nás nezlikvidovali, prečo nepritiahli guľomety a ďalšiu rotu vojakov, ktorá by nás rozmetala, tak prečo to neurobili?“ opýtal som sa. Perry som mal dopukané od vetra a smädu, ktorý nás všetkých trápil, po brade mi tiekol tenký pramienok krvi, ktorý som ani nezotrel, ale obľízol jazykom. Nikto si to nevšímaval, veď všetci sme boli plní vredov, pluzgierov a štípancov. Ťebožiaci, ktorí sa postavili dobre vyzbrojeným esesákom a oni ustúpili. To mi nešlo do hlavy, nevedel som to prijať ani pochopiť. „Mám pocit, že velenie tábora vedelo, že by nastali straty na životoch, no viac ako pár zabitých pešiakov ich trápilo to, že správa o vzbury v cigánskom tábore sa rozšíri po všetkých táboroch a iskra zapáli neskutočný požiar. Boja sa všeobecnej vzbury vo všetkých táboroch, nielen v Auschwitz-Birkenau, ale aj v ostatných v okolí. A to, kamaráti, znamená vzburu niekoľkých desiatok tisíc ľudí, čo už by nebolo ľahké potlačiť. Tak radšej ustúpili.“ Svoj názor pridal Hans: „Podľa mňa si len robia pôdu pre novú akciu na zlikvidovanie tábora, ktorá bude lepšie pripravená. Nezabudnite na nemeckú precíznosť a vojenský dril. Získali sme len trochu času“. Hlas mal tichý a pragmatický, ozval sa z neho starý vojak, ktorý prežil prvú svetovú vojnu. „Hans, Rusi sú už blízko, každým dňom sa približujú. Po Stalingrade nacisti prehrávajú bitku za bitkou. Je len otázka dní, kedy sa Američania a Briti vylodia v Európe. Nemci to majú zrútané a ich tisícročná ríša padne možno za pár mesiacov. Takže vaša vzburá nebola zbytočná. Bojujeme a budeme bojovať o každý deň navyše, o každý zachránený život. Vy ste urobili niečo, čo sa zapíše do histórie tejto vojny. Je to taký malý Stalingrad, ktorý sa odohral v cigánskom tá-

bore v Auschwitz-Birkenau. O tomto dni sa bude hovoriť ako o Dni odvahy. Lebo vy všetci ste dokázali, že ste veľmi odvážni muži, ktorí sa nebáli postaviť hroznému nepriateľovi v beznádejnej situácii. O tomto sa raz budú deti učiť v školách!“ „Pekné slová, len ktovie či zostane niekto, kto o tom ľudom porozpráva a možno ľudia tomu ani nebudú veriť. Nebudú veriť, že niečo také hrozné ako je Auschwitz mohlo vzniknúť. Nebudú chcieť veriť, že existovali plynové komory a masové vyvražďovanie v takýchto rozmeroch ako sa deje tu. Bojím sa toho, že ľudia neuveria,“ tieto slová zo mňa padali ako vodopád, ako prúd dravej rieky priamo z mojej duše, ako keby som hovoril za všetkých väzňov v Auschwitzu. Za tých, čo už vyleteli komínmi aj za tých, čo ešte prežili a čakajú na zázrak oslobodenia. „Jakub, jedno tebe aj vám všetkým môžem sľúbiť. V Hnutí odporu urobíme všetko preto, aby sa ľudia o tomto dozvedeli, aby sa na to nezabudlo a aby boli vinníci potrestaní. To vám môžem odprisa- hať a ak sa stane niečo mne, moju úlohu splní ďalší súdruh. Ak padne on, jeho úlohu preberie ďalší. Nikdy sa nevzdáme, nikdy!“

Ďalšie dni sa nič nedialo, no po dvoch týždňoch, začali postupne s prevozom väzňov z cigánskeho tábora do iných táborov v Nemecku. Odchádzali hlavne muži a postupne v každom transporte pribúdalo mužov s vojenskými skúsenosťami. Rómovia z Nemecka sa zo správy o tom, že ich posielajú do ríše tešili, veď pod nosom nemeckej verejnosti sa nemôže diať niečo také, ako tu v Poľsku. Bežní Nemci určite nevedia o týchto zverstvách a masovom vyvražďovaní. Nemecký národ je kultúrny národ, ktorý síce podľahol propagande Hitlera, ale s niečím takým ako je Auschwitz by nikdy na území ríše nesúhlasil. A tak radi nastupovali do dobytých vagónov, ktoré ich viezli do táborov Dachau, Buchenwald, Flossenbürg. V transporte do Buchenwaldu, ktorý mal odísť druhého augusta 1944 skoro ráno som bol aj ja s Iren Herákom. Večer sa s nami prišiel rozlúčiť Tadeusz. Nezdrazil sa dlho, mocne nám stisol ruky a objal nás. „Vydržať chlapci, už čoskoro bude koniec! Spojenci sa vylodili vo Francúzsku, Rusi stoja pred Vislou. Vydržať!“ Zovrel päst a zodvihol ju nad hlavu na pozdrav.

Utrpenie v Buchenwalde bolo veľmi podobné ako v Auschwitz-Birkenau, a to pod nosom kultúrneho nemeckého národa. Dostal som týfus, ale prežil som. A prežil aj môj priateľ Iren. V apríli 1945 nás oslobodili Američania. Po vojne som sa dozvedel, že v deň nášho odchodu s transportom druhého augusta 1944 bol cigánsky tábor zlikvido-

vaný. Tritisíc našich ľudí bolo v jednu jedinou noc zavraždených v plynových komorách. My sme prežili, ale neprejde deň, aby som si na nich nespomenul. Spomienky bolia a v noci sa budím s hrôzou zo snov, že som opäť v koncentráku. Život ide ďalej, ľudia nechcú počúvať príbehy plné hrôz a strachu, a tak radšej mlčím. Príbehy z Auschwitz-Birkenau som zatvoril do najhlbšej truhlice v mojej duši. No keby sa ma niekto opýtal, na čo som najviac hrdý, povedal by som, že na mojich druhov a náš Deň odvahy v Auschwitz-Birkenau. Na deň, kedy sme sa postavili najväčšiemu zlu v dejinách ľudstva a vyhrali sme. Aj keď nakoniec nacisti cigánsky tábor zlikvidovali, podarilo sa nám zachrániť stovky životov. Zachránení prežili a založili si rodiny, splodili potomkov a tí majú svojich potomkov, a tak náš národ naďalej žije. Nezabudnite na nás, nezabudnite na obeť, nezabudnite na Deň odvahy v cigánskom tábore Auschwitz-Birkenau.

Doslov

Túto poviedku som sa rozhodol napísať po tom, čo som sa dozvedel o udalosti, ktorú historici prehliadali desaťročia. Touto udalosťou bola vzburá rómskych väzňov z takzvaného cigánskeho tábora v koncentračnom tábore Auschwitz-Birkenau, ktorá sa odohrala 16. mája 1944. O tomto revolučnom počine rómskych väzňov svet nevedel a ani teraz v podstate nevie. Našťastie blokový pisár v cigánskom tábore Tadeusz Joachimowski, člen Hnutia odporu v Osvienčime, zanechal o tom svoje svedectvo. Podarilo sa mu zachrániť pred likvidáciou evidenčné knihy z cigánskeho tábora, a tak zachovať spomienku na túto udalosť. Aj preto som sa rozhodol v tejto poviedke priblížiť čitateľom akúsi beletrizovanú rekonštrukciu týchto udalostí. Poviedka je inšpirovaná skutočnými udalosťami a vystupujú v nej aj skutočné historické postavy, ako spomínaný Tadeusz Joachimowski, veliteľ cigánskeho tábora Bonigut, blokový kápo Paul Wagner a zmienka je tam aj o veliteľovi krematórií Ottovi Mollovi, ktorý sa stal nechutne známym mučením a vraždením väzňov, v ktorom sa vyžíval. Po vojne bol za svoje skutky odsúdený na trest smrti. Skutočnou postavou v tejto poviedke je aj Iren Herák, jeden z preživších Rómov pôvodom z Moravy. Fakty a informácie som čerpal z vedeckej práce „Cikánsky tábor v koncentračnom tábore Auschwitz-Birkenau“ uverejnenej na webovej stránke holocaust.cz. Autorom práce je Michal Schuster, historik Múzea rómskej kultúry v Brne.

Braňo Oláh

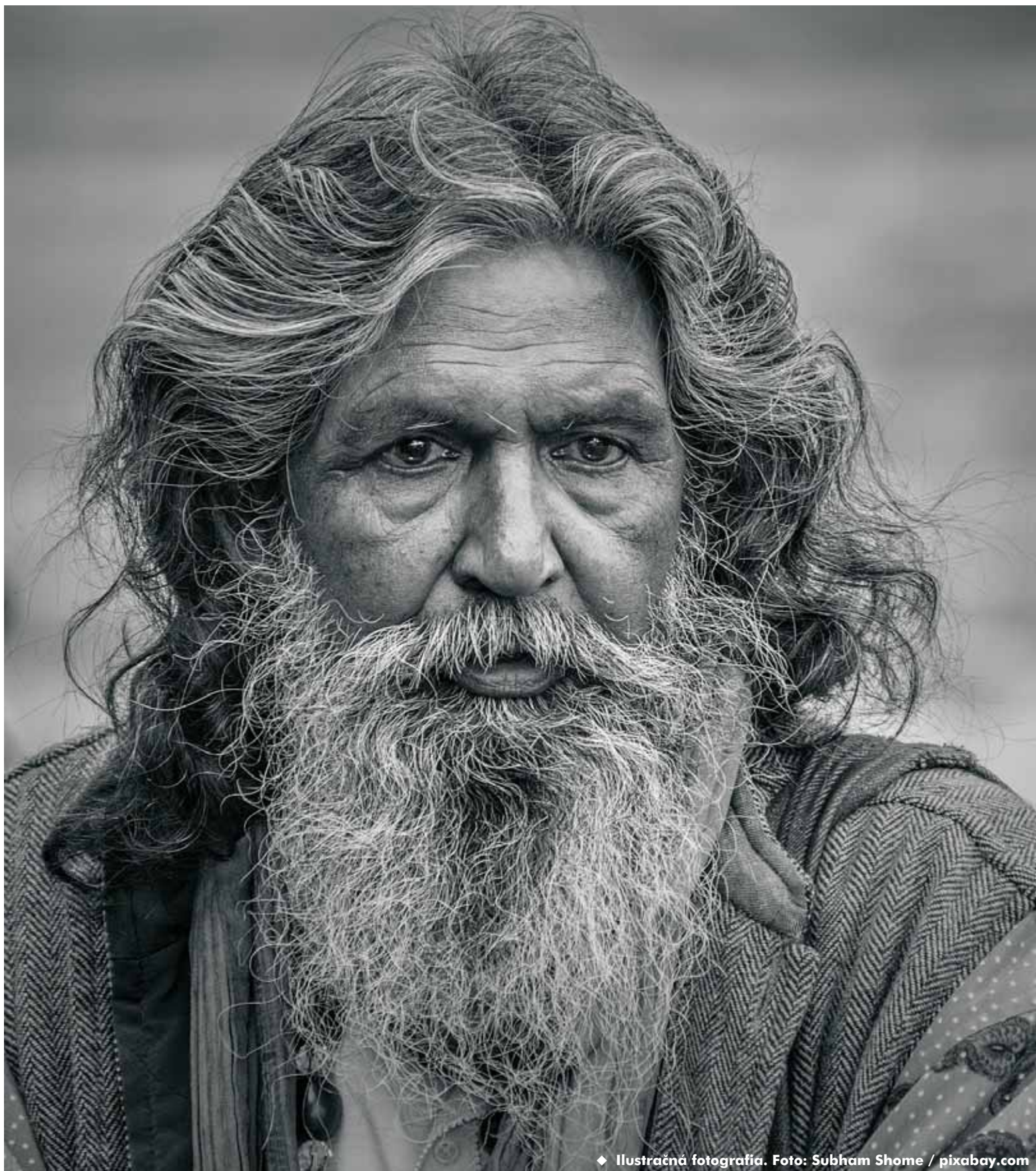
Dežo a jeho pravda / O Dežis the leskro čačipen

Richtár, sudca a učiteľ sa každé nedeľné popoludnie stretávali v miestnom pohostinstve, kde hrali kartovú hru mariáš. Bolo zvykom, že okolo nich stáli kibici. Medzi nimi aj mladý Róm Dežo. O Rómoch sa vie, že ak niekto hrá karty, oni radi kibicujú. Ani teraz tomu nebolo inak. Kartu mal vyhazovať richtár a mladý Róm hovorí: „Hrajte esom!“ Richtár sa na neho pozrel krivým pohľadom: „Dežo, nekibicuj, lebo ťa dám vyhodiť z krčmy. Už som ti to neraz povedal!“ Keď skončila hra, Dežovi to nedalo a poznamenal: „Vidíte, pán richtár, ak by ste zahrli esom ako som vám radil, vyhrali by ste hru. Mal som pravdu“.

Vtom sa richtár otočil k Dežovi a posmešne hovorí: „Ty, že máš pravdu? Hahaha. Cigán nikdy nemal pravdu a ani ju nebude mať. Hahaha“. S richtárom sa mu posmievala celá krčma. Deža to napálilo, pozrel sa na sudcu, učiteľa a richtára a hovorí: „Tak sa stavme, kto povie pravdu pravdúcu, ktorá sa nebude dať spochybníť!“ Hodeňú rukavicu richtár, sudca a ani učiteľ nemohli odmietnuť, lebo by sa zosmiešnili pred ostatnými, a tak stávkou prijali. „Dobre teda. Stavme sa, kto z nás povie pravdu pravdúcu, ktorú nikto z nás a ani nikto z obyvateľov nespochybní. Každý dá do banku sto zlatých. A dajme si na to čas pol roka. Presne o pol roka sa stretneme na námestí a pred všetkými obyvateľmi mesta každý z nás prednesie svoju pravdu,“ povedal richtár a sudca a učiteľ s tým súhlasili. „Ale čo dáš do stávky ty, Dežo? Máš sto zlatých?“ opýtal sa ho sudca. „Nemám, ale dávam do stávky seba, svoju rómsku česť. Ak stávkou vyhrá niekto z vás, pre toho budem pracovať dovtedy, kým si neodrobím tých sto zlatých,“ povedal mladý Róm, ktorý bol driečny, silný a roboty sa nebál. „Dobre, ja súhlasím,“ povedal richtár. „Aj my,“ ozvali sa sudca a učiteľ. „Takže o pol roka,“ dodal ešte richtár a vybral sa domov. Za ním aj ostatní.

Cestou do osady začal mať Dežo strach, že stávkou prehrá. „Richtár na stávkou pristúpil s radosťou, veď je bohatý, patrí mu mesto a obyvatelia ho počúvajú na slovo. Čo povie, to je pravda a všetci s ním musia súhlasiť. Aj sudca k stávke pristúpil bez problémov, veď sudca má na súde vždy posledné slovo a jeho slovo je pravda. Aj učiteľ v škole – čo povie deťom, musí byť pravda,“ uvažoval Dežo. Keď sa to dozvedeli Rómovia v osade, s kým a o čo sa stavil, vysmiali sa mu a jeho rodičia ho vyhrešili. „Čo si načisto osprostelo? S múdrymi pánmi si sa išiel stavať. Len hanbu nám robíš!“ kričal na neho otec a pokračoval, „a ešte so sudcom! Či nevieš, že ten má pravdu vždy a odsúdi koho bude chcieť, či je vinný alebo nie?“ „Prečo si to urobil, synak?“ opýtala sa ho mama. „Lebo richtár ma pred všetkými zosmiešnil a povedal, že my Rómovia nikdy nebudeme mať pravdu,“ odpovedal jej Dežo. „Mám na to pol roka, aby som našiel pravdu, ktorá sa nedá spochybníť, a preto pôjdem do sveta hľadať ju,“ povedal Dežo rodičom.

Ráno sa pobral do sveta. Cestou rozmýšľal a hľadal nejakú pravdu, ktorá sa nedá spochybníť. „Poviem, že slnko je len jedno, a to predsa nemožno spochybníť, lebo slnko je len jedno,“ v duchu uvažoval. Ale túto pravdu mu hneď vyvrátil starec, ktorého stretol v noci cestou do sveta. „No čo, Dežo, ideš do sveta hľadať pravdu, ktorá sa nedá spochybníť?“ spýtal sa ho starec. Deža to prekvapilo, že starec pozná jeho meno a vie, prečo ide do sveta. „A myslíš si, že slnko je len jedno?“ spýtal sa ho zase starec. „A či nie?“ spýtal sa Dežo. Starec zdvihol ruku k nebesiam. „Vidíš tie hviezdy na nebesiach ako krásne svietia?“ spýtal sa. „Vidím, a čo má byť?“ nechápavo sa spýtal Dežo.

♦ Ilustračná fotografia. Foto: Subham Shome / pixabay.com

„Aby si vedel, aj naše slnko je hviezda ako tie hore. Takže slnko nie je jedno, ale sú ich milióny, ba miliardy,“ povedal starec a mladíka to sklamlalo. „Existuje vôbec pravda, ktorá sa nedá spochybníť?“ spýtal sa. Vtom starca už nebolo, iba v dialke sa ozvalo: „Existuje, a tú pravdu musíš nájsť sám“. Potom Dežo zaspal.

Keď začalo svitať, vybral sa ďalej hľadať pravdu. Prešiel kus sveta a stretol sa s mnohými mudrcmi, vedcami, ľuďmi rôznych národov a národností, ale každú pravdu, ktorú povedal, iní spochybnili. „Čo je vlastne pravda?“ pýtal sa Dežo sám seba. Blížil sa však termín, kedy sa mal stretnúť s richtárom, sudcom a učiteľom a predniesť svoju pravdu. Rozhodol sa, že už nebude hľadať a ide domov. „Netrápi ma to, že prehrám stávkou a budem pracovať pre toho, kto stávkou vyhrá. Trápi ma to, že sa potvrdia slová richtára, že Róm nikdy nebude mať pravdu a ponížim náš národ!“

Prišiel deň „D“ a všetci sa zhromaždili na námestí, kde richtár dal pre túto príležitosť postaviť veľké pódium. Na ňom stáli richtár, sudca, učiteľ a Dežo. Richtár ako najvyšší predstaviteľ mesta prehovoril k davu a nezabudol posmešne spochybníť mladého Róma. „Tento tu sa opovážil vyzvať mňa, sudcu a učiteľa na súboj, kto povie takú pravdu, ktorú nikto z nás a ani z vás, milí

občania, nespochybní.“ Ešte predtým sa však richtár so sudcom a učiteľom dohodli, že jeden druhého nespochybnia. „Tak podte na to!“ ozvalo sa z davu.

Prvý začal sudca. „Milí občania, nebudem dlho hovoriť, ale vy všetci viete, že ja ako mestský sudca mám vždy na súde posledné slovo a čo poviem a ako rozhodnem, to platí. Moje rozhodnutie nikto nemôže zmeniť, a to je pravda.“ Všetci boli ticho, nikto sa neopovážal ozvať, aj keď mnohí vedeli, že sudca nerozhoduje spravodlivo. Mladý Róm Dežo sa však ozval. „Boh môže zmeniť vaše rozhodnutie. Boží súd, na ktorom budeme všetci súdení po smrti za svoje skutky, je posledný. Boh má posledné slovo a jeho ortiel je nemenný. Teda nemáte pravdu, pán sudca,“ povedal Dežo a sudca, ktorý bol veriaci nemohol Dežovi oponovať. Po sudcovi hovoril richtár. „Milí občania, ako viete, ja som váš richtár a toto mesto je moje. Je to pravda?“ opýtal sa davu a ľudia aj teraz boli ticho, lebo protirečiť richtárovi sa neopovážali. Ale Dežo sa zase ozval: „Áno, pán richtár, mesto patrí vám, to je pravda, ale iba do najbližších volieb, ktoré môže vyhrať niekto iný a mesto potom bude jeho. Takže ani vy nemáte pravdu. A v dave sa ozývalo: „Dežo má pravdu!“ Prišiel na rad učiteľ, vedomý si toho, že len on môže povedať pravdu, ktorú nikto ne-

spochybní a už sa tešil, že stávkou vyhrá. „Ja som učiteľ a hovorím, že nikto z vás nemôže spochybníť, že jedna plus jedna sú dve.“ V dave sa začalo ozývať, že učiteľ má pravdu, ale Dežo opäť oponoval: „Nemáte pravdu, pán učiteľ. Nie vždy jedna plus jedna sú dve.“ „Nie?“ ozval sa učiteľ. „Tak nám vysvetli, koľko je jedna plus jedna, na to som zvedavý!“

Dežo povedal: „Uvažujte so mnou, milí občania. Ak spočítam jednu ľavú a jednu pravú učiteľovu topánku vyjde nám výsledok, že učiteľ má dve topánky alebo jeden pár topánok. Znamenalo by to, že jedna topánka plus jedna topánka rovná sa jeden pár. Teda jedna plus jedna rovná sa jeden. Ak spočítame jeden pár topánok, ktoré má na nohách učiteľ a jeden pár topánok, ktoré mám na nohách ja, dostaneme výsledok dva páry topánok alebo štyri topánky. Teda jeden pár topánok plus jeden pár topánok rovná sa štyri topánky. V tomto prípade jeden plus jeden rovná sa štyri. Aj mariáš, ktorý hrávate každú nedeľu je jeden mariáš a skladá sa z kariet jednej farby, z kráľa a dámy. Teda jedna karta plus jedna karta je jeden mariáš. Aj tu platí, že jedna plus jedna je jeden. Takže, pán učiteľ, nemáte pravdu.“ Mladý Róm svojimi počtami zmiatol všetkých tak, že ľudia kričali: „Dežo má pravdu!“ Učiteľ nechápal, ako Dežo logicky spochyb-

nil jeho pravdu a zvýšeným hlasom mu povedal: „Tak sa predved' teraz ty, mudrlant!“

Dežo sa postavil pred dav a hovorí: „Verte mi alebo nie, ale pred polrokom som ľutoval, že som sa unáhlil a vyzval týchto pánov na stávkku. Rómovia sa mi vysmiali a rodičia ma vyhrešili. Dnes už to neľutujem, lebo nebyť tejto stávky, ostal by som doma a nespoznal svet. Pol roka som sa túlal po svete a hľadal pravdu, ktorá sa nedá spochybniť, ale vždy, keď som povedal pravdu, iný ju spochybnil. Preto som už ani neveril či taká pravda existuje. Polrok ubehol ako voda a musel som sa vrátiť domov s tým, že stávkku prehrám, ale cestou mi napadlo, že ten čas mi akosi veľmi rýchlo ubehol a že čas sa zastaviť nedá. Nezastaví ho nikto z nás a ani sám sa nezastaví! A to je pravda, ktorú nikto z vás nemôže spochybniť“. Dežo dohovoril a chvíľu bolo ticho. Potom dav začal burácať. „Dežo má pravdu! Povedal pravdu, ktorú nemôžeme spochybniť! Dežo je víťaz!“ Richtár, sudca a učiteľ svoju prehru priznali a Dežo sa stal v meste váženým občanom. Dokázal, že aj Róm môže mať pravdu. O dva roky boli voľby na richtára a prihlásil sa aj Dežo. Voľby vyhral a stal sa richtárom. Ak nezomrel, tak richtárči dodnes.

* * *

O čibalo, o sudcas the o siklardo pes sako kurko pal o dílos arakhenas andre kherutuňi karčma, kaj bavinenas karti marijašis. Sas sokašis, hoj pašal lende ačhenas o kibicoša. Maškar lende the o terno Rom o Dežis. Pal o Roma pes džanel, hoj te vareko bavinel karti, on rado kibicinena. Aňi akana oleske nasas avres. E karta kamľa avri te čhivel o čibalo u o terno Rom phenel: „Džan avri le tuzoha!“ O čibalo dikhľa pre leste banges: „Deži, nakibicin, bo tut dava te čhivel avri andal e karčma. Imar tuke oda najekhvar phendžom!“ Sar agorisalíla e partija, le Dežiske oda nadiñas u phendža: „Dikhen, rajeja čhibaleja, te geľanas avri le tuzoha sar tumen davas godži, kheldžanas avri e partija. Sas man čačipen“.

Andr'oda pes o čibalo visardža kijo Dežis u asabnaha phenel: „Tut, hoj hin čačipen? Hahaha. Le Romes šoha nasas čačipen u aňi les na ela. Hahaha“. Le čhibaleha lestar asalas calo karčma. Le Dežis oda labardža, dikhľa pro sudcas, siklardo the čibalo u phenel: „Ta pes dovakeras, ko phenela čačipen čačuno, savo pes na dela tele te marel!“ E čhidži vastuňi o čibalo, o sudcas u aňi o siklardo našti odphende, bo pes tele dikhlehas anglal aver, u avka gele andr'oda. „Mištes akor. Dovakeras pes, ko amendar phenela ajso čačipen čačuno, savo niko amendar u aňi le nipendar na marel tele. Dojekh thovela andro vizo šel somnakune. U das peske pr'oda jepaš berš. Ipen pal jepaš berš pes arakhaha pro foros u anglal savore nipi dojekh amendar phenela peskro čačipen,“ phendža o čibalo u o sudcas the o siklardo phende mištes. „Kajča so thoveha andro vizo tu, Deži? Hin tut šel somnakune?“ phučľa pes lestar o sudcas. „Nane man, afe dáva andr'oda pes, miri romaňi pačiv. Te khelela avri vareko tumendar, prekal oda kerava buči dži akor, medik peske na odkerava ola šel somnakune,“ phendža o terno Rom, savo sas učo, zoralo u la bučatar pes nadaralas. „Mištes, me lačharav,“ phendža o čibalo. „The amen,“ dine pes anglal o sudcas the o siklardo. „Ta pal jepaš berš,“ phendža mek o čibalo u kidňa pes khere. Pal leste savore.

Le dromeha andre osada chudňa o Dežis te daral, hoj prekhelela. „O čibalo andr'oda geľa le lošaňibnaha, se hino barvalo, leskro hin o foros u o manuša les šunen pre jekh lav. So phenel, oda hin čačipen u savore hine tromade les te šunel. The o sudcas andr'oda geľa bi o problemi, se le sudcas hin pro sudos mindik ostatno lav u leskro lav hin čačipen. The o siklardo andre siklardži – so phenela le čhavorenge, oda musaj te el čačipen,“ gondolinlas o Dežis. Sar pes dodžanle o Roma andre

♦ Ilustračná fotografia. Foto: Jacqueline Macou / pixabay.com

osada, kaha the pal soste pes dovakerdža, asande les avri u leskro dad/daj les koškerde. „So čáčeste imar díľňafíľal? Le godžavere rajenca pes geľal te dovakerel. Ča ladž amenge keres!“ vičhinelas pre leste o dad u vakerelas dureder, „u mek le sudcaha! So nadžanes, hoj oles hin čačipen mindik u thovela andre beretena kas kamela, či hino došalo abo na?“ „Soske ada kerdžal, mro čho?“ Phučľa lestar e daj. „Bo o čibalo anglal savore man andža pro baro čušagos u phendža, hoj amen le Romen šoha na ela čačipen,“ palephendža lake o Dežis. „Hin man pr'oda jepaš berš, kaj te arakhav čačipen, savo pes nadel tele te marel, u vaš oda džava andre luma te rodel les,“ phendža o Dežis le dadeske/dake.

Tosara pes kidňa andre luma. Le dromeha gondolinlas u rodelas čačipen, savo pes nadel tele te marel. „Phenava, hoj o kham hino ča jekh, u oda našti te marel tele, bo o kham hino ča jekh,“ andre vodži gondolinlas. Kajča kada čačipen leske avri visardža o phuro manuš, saves arakhľa rači le dromeha andre luma. „No so, Deži, džas andre luma te rodel o čačipen, savo pes nadel tele te marel?“ phučľa pes lestar o phuro manuš. Le Dežis oda zachučíľa, hoj o phuro manuš džanel leskro nav u džanel, soske džal andre luma. „U gondolines peske, hoj o kham hin ča jekh?“ phučľa lestar pale o phuro manuš. U či na?“ phučľa pes o Dežis. O phuro manuš vazdňa o vast kijo ňebos. „Dikhes kola čercheňa pro ňebos sar šukares vuduďaren?“ phučľa pes. „Dikhav, u so kamel te el?“ n'achaľuvibnaha pes phučľa o Dežis. „Kaj te džanes, the amaro kham hiňi čercheň sar kola upre. Vaš oda o kham nane jekh, afe hine milijoni, vaj milijardi,“ phendža o phuro manuš u le terne čhas oda phagľa. „Hin akor čačipen, savo pes nadel tele te marel?“ phučľa pes. Adr'oda imar o phuro manuš nasas, ča dural pes diňa anglal: „Hino, u oda čačipen sal tromado te arakhel korkoro“. Palis o Dežis zasuča. Sar avelas avri o kham, kidňa pes dureder te rodel o čačipen. Pregelá kotor la lumatar u arakhľa pes le but godžavere the džanle manušenca andal sojekhaver narodi the naciji, kajča dojekh čačipen, savo phedža, aver les tele mardža. „So'da hin čáčeste o čačipen?“ phučľa pes o Dežis korkoro pestar. Kajča agorisalolas o idejos, kana pes kamľa te arakhel le čhibaleha, sudcaha the le siklardeha u te phenel peskro čačipen. Phendža peske, hoj imar narodela u džala khere. „Nadukhal man oda, hoj prekhelava o dovakeriben

u kerava buči prekal oda so o dovakeriben khelela avri. Dukhal man oda, hoj le čhibales ela čačo, hoj le Romes šoha na ela čačipen u tele dikhava amara nacija!“

Avľa o džives „D“ u savore pes arakhle pro foros, kaj o čibalo diňa prekal kada šajipen te ačhavel baro podijumos. Pre leste ačhenas o čibalo, sudcas, siklardo the o Dežis. O čibalo sar nekučeder raj andro foros vakerdža kijo nipi u nabisterdža tele te dikhel le terne Dežis. „Kada kadaj tromandžíľa avri te vičhinel man, le sudcas the le siklarden pro mariben, ko phenela ajso čačipen, savo niko amendar u aňi tumendar, kedvešna manušale, na marel tele.“ Kajča mek anglal oda pes o čibalo le sudcaha the le siklardeha dovakerde, hoj jekh aver na marena tele. „Ta aven pr'oda!“ vičhinenas o manuša.

Ešeb kezdindža o sudcas. „Kedvešna manušale, navakerava but, no tumen savore džanen, hoj man sar forotune sudcas hin mindik pro sudos ostatno lav u so phenava u sar kerava, oda hin avka. Miro phendžipen niko našti vatinel, u oda hin čačipen.“ Savore čhitenas, niko na tromandžíľa pes te del anglal, choc but džene džanenas, hoj o sudcas nakerel jekhčaipnaha. Kajča o terno Rom o Dežis pes diňa anglal. „O Del šaj vatinel tumare phendžipen. Le Devleskero sudos, pre savo avaha savore sudzimen pal o meriben vaš oda so kerahas, hino ostatno. Le Devles hin ostatno lav u leskro phendžipen pes nadel te vatinel. Ta nane tumen čačipen, rajeja sudcona,“ phendža o Dežis u o sudcas, savo pačalas devles našti nič phendža le Dežiske. Pal o sudcas vakerelas o čibalo. „Kedvešna manušale, sar džanen, me som tumaro čibalo u kada foros hino miro. Hin oda čačipen?“ phučľa pes le nipendar u o manuša the akana čhitenas, bo daranas le čhibaleske te phenel lav. Kajča o Dežis pale pes diňa anglal. „Mištes, rajeja čhibaleja, o foros hino tiro, oda hin čačipen, no ča dži nekpašeder avrikidipena, save šaj avri khelel vareko aver u o foros palis ela leskro. Ta aňi tumen nane čačipen. U o nipi vičhinenas: Le Dežis hin čačipen!“ Avľa pro šoros o siklardo, džanlo peske oda, hoj ča ov šaj phenel čačipen, savo niko na marel tele u imar pes lošanelas, hoj khelela avri. „Me som siklardo u phenav, hoj niko tumendar našti marel tele, hoj jekh the jekh hin duj.“ O nipi pes denas anglal, hoj le siklarden hin čačipen, kajča o Dežis pale pes diňa anglal: „Nane tumen čačipen, rajeja siklardeja. Na mindik jekh

the jekh hin duj“. „Na?“ diňa pes anglal o siklardo. „Ta amenge phen, keci hin jekh the jekh, kada kamav te džanel!“

O Dežis phenel: „Gongolinen manca. Kedvešna manušale. Te zgenava jekh balogno the jekh čači le siklardenkri kamašľa avela amenge avri, hoj le siklarden hin duj kamašli abo jekh para kamašli. Oda ulahas, hoj jekh kamašľa the jekh kamašľa hin jekh para. Akor jekh the jekh hin jekh. Te zgenaha jekh para kamašli, save hine pro pindre le siklardeste the jekh para kamašli, save hin pro pindre mande, avela amenge avri duj pari kamašli abo štar kamašli. Akor jekh para kamašli the jekh para kamašli hin štar kamašli. Akor jekh the jekh hin štar. The o marijašis savo bavinen sako kurko hino jekh marijašis u kerel pes le kartendar jekha koloratar, le thagaristar the raňatar. Oda hin jekh karta the jekh karta hin jekh marijašis. The kadaj avel avri, hoj jekh the jekh hin jekh. Ta, rajeja siklardeja, nane tumen čačipen!“ O siklardo na'chalolas, sar o Dežis godžaha tele mardža leskro čačipen u uče hangoha leske phendža: „Ta sikav tut akana tu, godžavereja!“

O Dežis ačhíľa anglo nipi u phenel: „Pačan mange abo na, ale anglo jepaš berš bajinavas, hoj sidžardžom u vičhindžom avri kale rajen pro dovakeriben. O Roma man asanda avri u o dad/daj man koškerde. Adadžives imar nabajinav, bo te naulahas kada dovakeriben, ačhilomas khere u naprindžardžomas e luma. Jepaš berš phiravas upre tele pal e luma u rodavas o čačipen, savo pes nadel te marel tele, kajča mindik, te phenavas čačipen, aver les tele marelas. Vaš oda imar aňi napačavas či ajso čačipen hin. Jepaš berš pregelá sar o paňi u somas tromado pes te visarel khere oleha, hoj prekhelava, kajča le dromeha mange avľa pre godži, hoj oda idejos mange igen sig denašľa u hoj o idejos pes nadel te ačhavel. Na'čhavela les niko amendar u aňi korkoro pes na'čhavela! U ada hin čačipen, savo niko tumendar našti marel tele“. O Dežis dovakerdža u sikra idejos sas čhitipen. Palis o nipi chudne te vičhinel. „Le Dežis hin čačipen! Phendža čačipen, savo našti maras tele! O Dežis kheldža avri!“ O čibalo, o sudcas the o siklardo udžande hoj prekhelde u o Dežis ačhíľa baro udžando manuš. Sikadža, hoj the le Romes šaj el čačipen. Pal o duj berša sas o avrikidipena pro čibalo u geľa adr'oda the o Dežis. O avrikidipena kheldža avri u ačhíľa čhibaleske. Te namuľa, ta čhibalarel dži adadžives.

Napísal a preložil Igor Dužda

Moja mladost'

Keď ráno idú hviezdy spať,

môj život sa vracia späť.

Ku mne poď, za mnou hviezda choď.

Srdce moje lásku ti daruje

a ty ma nečakáš.

Mladosť moja uteká,

na mňa chlapec nečaká.

A ty, mesiac, kde žiješ?

Ak chvíľočku postojíš,

moju lásku hviezdám a tebe dám.

Veď už z lásky dve hviezdičky mám.

Mro ternipe

O čercheni sar hi dive

ov džan te sovel.

Mro dživipe lenca phirel.

Ke mande aven,

ke mande phiren

te som šukar čhaj.

Tumenge mro kamibe dav.

Mro ternipe džal,

pre mande tu naužar.

U tu, luna, sar tu džives

čulo ke ma av.

Naštik ke tute džav,

tu džanes kaj dživav.

Mro kamibe tuke dav,

duj čhavore man.

Mro ternipen...

slová: Evina Plešková

swing

cyril pleško

Musical score for 'Mro ternipen...' in 4/4 time, key of D major. The score includes lyrics in Slovak and Cyrillic. The lyrics are: O čer-cheni sar hi di-ves, U tu lu-na sar tu dži-ves, ov džan te so-vel, mi-ro dži-vi-pen len-ca ov phi-rel. ču-lo ke-ma jav, naš-tik ke tu džav, džav, len-ca džav-nes kaj dži-vav. Ke mande a-ven, ke mande phi-ren, te som šu-kar čhaj, mro ka-miben dav. Mro ter-ni-pen džal, pre ma na-u-žar. Mro ka-mi-ben dav, duj čha-vo-re man. sólosax...

Ver

„Ver,“ tak povedala stará mama, „všetko sa raz dostane na povrch. Všetko sa vráti.“ „Ako to myslíš?“ opýtala som sa jej. „Počúvaj,“ povedala a ja som si ľahla k nej do postele. Vonku už bola tma a zima, v sporáku horel ohnák a nám dvom bolo dobre.

„Hovor, hovor,“ naliehala som, aby som nezaspala. „Bola som mladé dievča, keď sa to stalo,“ začala stará mama. „Ešte len začínalo svitať, keď k nám dobehla Marka, Židovova dcéra. Bola vyľakaná, nemohla zo seba vydať ani hláska. Moja mamka ju vzala do domčeka, dala jej napiť teplého čaju a pomaly, pomaličky od nej vyzvedala, čo sa stalo. Marka prišla k sebe a začala rozprávať.

„Keď som prišla večer zo služby od gazdu, doma nik nebolo, len malý Julko – to bol jej brat – ,sedel tíško pri dverách. Braček bol veľmi bledý a nič nehovoril. Bolo mi to čudné, lebo vždy sa tešil, keď som prišla. Ako som otvorila dvere, uvidela som ju. Moja mama sa obesila na hrade v izbe. Bože, Bože, čo si to urobila?! Kričala som, ale nik ma nepočul. Nemohla som ju zvesiť dolu. Nevládala som. Ako som ju držala za nohy, prišiel malý braček a veľmi plakal. Nemohla som ho tam nechať, tak som s ním čo najrýchlejšie utekala ku gazdovi, u ktorého som slúžila, a poprosila ho o pomoc. Bračeka sa ujala gazdiná. Gazda šiel so mnou. Doma bol už aj otec a mama ležala na posteli. Už

jej nebolo pomoci. Otec sedel na kraji pri nej a len čo ma videl, pustil sa do plaču. Jaj, tetuška, prosím vás, poďte ku nám, nech tam nie som s otcom sama. Veď my nikoho nemáme,“ povedala uplakaná Marka.

Mamka ma obliekla a pobrali sme sa s Markou k nej domov. Čo som tam videla, nezabudnem. Ešte nikdy som nevidela mŕtveho človeka. Markina mama bola biela ako v zime sneh. Zlakla som sa. Mamka ma objala: „Neboj sa, každý raz odíde“. Potom prišli aj ostatní Rómovia, aby strážili mŕtvu a spomínali, aká to bola dobrá žena. Keď ráno všetci odišli, mama sa pozrela na Židova a opýtala sa ho: „Počuj, čo si jej spravil?! Ona by sama na druhý svet len tak neodišla. Ako si jej pomohol?“

Židov pozrel na mamku planým pohľadom, nič nepovedal, len otvoril dvere a vykázal nás von. Mamka sa celou cestou modlila a mne povedala: „Počkaj, všetko vyjde na svetlo Božie“. Nevedela som, čo vyjde na svetlo Božie, ale keď to povedala moja mama, tak to tak bude.

Židovovu ženu pochovali. Marka s malým Julkom žila spolu s otcom. Nebolo dňa, čo by Julko neprišiel k nám. Mamka mu dala najesť a ja som dávala pozor, aby sa mu nič zlé nestalo. Julko nerozprával. Len raz, sedel sám na podstienke a začal hovoriť: „Neboj sa, tebe neublíži. Tebe nie. To len mama bola zlá. Ju, ju udrel sekerou po hlave. Keď spadla na zem, ešte ju udral a kričal, tak ti treba! Prečo si taká suka? Zabijem ťa, zabijem ťa! Úbohá, úbohá mamička. Nevládala vstať, tak otec chytil reťaz, dal jej ju okolo krku a ťahal ju hore, hore.“

„Kde, Julko, kde ju ťahal?“ opýtala sa ho moja mamka. „Hore, hore na hradu. Tam, tam ju uviazal a mne povedal: Vidiš, už nepôjde nikde. Potom odišiel.“ Mamka si pritúlila chlapčeka k sebe. „Neboj sa, Julko, neboj, tebe nič nespraví.“ Ako som sa na nich pozerala, tiež som sa rozplakala. Vedela som, čo sa stalo. Tú noc prenocovali Julko aj Marka u nás. Ráno sa mamka vybrala za Židovom. Čo sa tam stalo a čo mu povedala, to neviem, nikdy o tom s nikým nehovorila. Julko s Markou sa vrátili domov. Neprešiel ani mesiac, keď dobehla Marka: „Tetka, rýchlo, rýchlo, s otcom je zle nedobre! Poďte sa na neho pozrieť!“

Keď sme prišli, Róm ležal na posteli ako jeho nebohá žena, no nebol biely, ale čierny ako uhoľ. „Čo som ti, Židov, povedala? Pravda si ťa našla,“ prihovarila sa mu mama. Pozrela na jeho nohy. Jednu mal čiernu. „Stúpil som na kliniec,“ ťažko odvetil Židov. Z toho dostal otravu krvi. Už sa nedalo nič robiť. Mamka doniesla bylinky, ktoré mu trochu zmiernili bolesť. Židov si k sebe zavolať deti a úprimne ich prosil o odpustenie. Malý Julko sa na neho zadíval a povedal: „Nikdy, nikdy ti neodpustím, nech ti na druhom svete odpustí moja mamička.“

Nikto tomu nerozumel, len moja mamka. Marka si privinula Julka a s plačom povedala otcovi: „Nech ti odpustí dobrý Boh“. Vtedy som pochopila mamkinu slova. Pravda každého dobehne.

Dobrá noc, moje kuriatko, spi, už je neskoro. Ráno musíme vstávať,“ pobožkala ma na líčko. Moja stará mama.

Rómsky nový list – nezávislé kultúrno-spoločenské noviny Rómov na Slovensku od roku 1993 do augusta 2008 viedla Daniela Hivešová-Šilanová, ktorá sa rozhodujúcou mierou pričinila o ich udržanie a rozvoj. Vydavateľ: Združenie JEKHE-TANE-SPOLU, sídlo združenia: Jarková 4, 080 01 Prešov, sídlo redakcie a poštová adresa: Tkáčska 2, 080 01 Prešov, e-mail: zdruzeniejekhetane@gmail.com, www.jekhetane-spolu.net, šéfredaktor: R. Čonka. Jazyková korektorka: I. Ďurinová. Redakcia: R. Čonka, E. Godlová, J. Gáborová Kroková, D. Obšasníková, B. Oláh, I. Ďurinová, Z. Kumanová. Preklady do rómskeho jazyka: Erika Godlová, Stanislav Cina. Ilustrácie: J. Fečo, J. G. Mandel, Š. Bottová. Sadzba: Martin Hajduk. Tlač: Rotaprint Košice. Náklad: 2000 ks. Evidenčné číslo 375/08. Objednávky novín prijíma redakcia. Neobjednané rukopisy a fotografie nevraciam. Redakcia si vyhradzuje právo krátenia, jazykovej a štylistickej úpravy príspevkov čitateľov. ♦ Uverejnené názory sa nemusia zhodovať so stanoviskom redakcie ♦ Vydanie 4 čísel novín je realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín v roku 2022. Uzávierka čísla / Dátum vydania: 20. 02. 2023 / 24. 02. 2023. Obnovu technologického vybavenia na vydávanie novín podporilo Ministerstvo vnútra SR, Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. Za obsah projektu zodpovedá výlučne občianske združenie Jekhetane-Spolu ♦

♦ Texty boli prevzaté so súhlasom vydavateľa.